

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК
УНИВЕРСИТЕТІ

ҚАЗТЕП ИНСТИТУТЫ
МАГИСТРАТУРА

6M050700- Денсаулық сақтау саласындағы менеджмент

МАГИСТРЛІК ЖОБА

**Тақырыбы: Медицина факультетінде студентке бағыттап оқытуды
ұйымдастыру және негіздеу**

Ізденуші: _____ Ибрагимова А.Б. «__» _____ 2019ж
/қолы/ /аты-жөні/

Ғылыми жетекші: _____ Бабаева К.С. «__» _____ 2019ж
/регалия/ /қолы/ /аты-жөні/

Түркістан 2019

МЕДИЦИНА ФАКУЛЬТЕТІНДЕ СТУДЕНТКЕ БАҒЫТТАП ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ НЕГІЗДЕУ

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Білім беру жүйесі, соның ішінде жоғары білім беру реформасына сәйкес еңбек нарығының талаптарына сәйкес жоғары деңгейлі мамандарды даярлау маңызды міндет болып табылады. Жоғары медициналық білім беру жүйесі өзінің бірегей ерекшеліктерін сақтап және дамытып қана қоймай, мемлекеттің қажеттілігін қамтамасыз ететін білікті медициналық мамандар даярлап жаңа деңгейге қол жеткізуді көздейді.

Білім берудің жаңа парадигмасының басты ерекшелігі стандартты типті жағдайларда білім мен дағдыларды үйрену тұжырымдамасынан, студентке бағыттап оқыту тұжырымдамасына көшу болып табылады. Жаңа тұжырымдама кәсіби құзіреттіліктің жоғары деңгейге көтерілуін, яғни барлық жағдайда жұмыс істей алатын мамандар даярлауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар білім алушының өзін-өзі дамыту механизмін іске қосады, шығармашылық қабілеттерін дамытады және кәсіби деңгейін жоғарлатады.

Болашақ дәрігер-мамандарды даярлауда дәстүрлі оқытудың мүмкіндіктері шектеулі және ол оқытудың түрі студенттің ойлау қабілетін және өзін-өзі дамыту қабілетін жоғарлатуға бағытталмаған.

Қазіргі қоғамның талабы басқа педагогикалық тұжырымдамалардан гөрі белсенді тәуелсіз білім алушыларды студентке бағыттап оқытудың басым болуын қалайды.

Зерттеудің мақсаты:

Медицина факультеті студенттерін мамандыққа дайындауда студентке бағыттап оқытудың педагогикалық шарттарын анықтау және негіздеу.

Зерттеудің міндеттері:

1. Медицина факультеті студенттерін мамандыққа дайындауда студентке бағыттап оқытудың мәні мен ерекшеліктерін анықтау.

2. Медицина факультеті студенттерін оқыту ерекшеліктерін және студентке бағыттап оқытуды жүзеге асыру жолдарын анықтау.

3. Медицина факультеті студенттерін оқытуда студентке бағыттап оқытуды жүзеге асырудың тиімділігі мен педагогикалық шарттарын анықтау және негіздеу.

Медицина факультеті студенттерін студентке бағыттап оқыту келесі шарттар жүзеге асырылған жағдайда тиімді болып табылады, яғни: оқытудың белсенді әдісін пайдалану арқылы әртүрлі сипатты және күрделілігі әртүрлі деңгейдегі жағдайларды шешуді оқыту процесінің барысында құру, оқыту құралдары мен білім беру үрдісінің қорытынды рәсімдерін субъективті енгізу, педагогикалық процес субъектілерінің, яғни ұстаз бен шәкірт арасындағы өзара іс-қимыл әрекетін, студенттің кәсіби функцияларын жүзеге асыру процесінде бірлескен іс-әрекетін қалыптастыру.

Зерттеу әдістері.

Мақсатқа қол жеткізу және жорамалдарды зерттеу үшін жұмыстың әр кезеңдеріне байланысты теориялық және эмпирикалық сипаттағы әдістер жиынтығын қолдану: зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми әдебиеттерге теориялық талдау, диагностика жасау, оқу үдерісін жобалау, анықталған әлеуметтік және педагогикалық қайшылықтардың шешімін табу, диагностикалық тестілеу әдістері; статистикалық әдістер, статистикалық әдістері; эмпирикалық (сынама-тәжірибелік жұмыс).

Медицина факультеті студенттерін білім алушыға бағыттап оқыту

педагогикалық мәселе ретінде

Білім алушыға бағыттап оқыту мәселелеріне тарихи-педагогикалық талдау

Адам философиясындағы батыс еуропалық дәстүрдің пайда болуы мен көзі - Сократ, Платон, Аристотельдің көзқарасы.

Сократ негізінен адамның ішкі әлеміне, оның жаны мен ізгілігіне қызығушылық танытқан.

Платон жанның сапасы адамның болмысына, оның мақсаты мен әлеуметтік мәртебесіне байланысты деп санаған. Тәнділік адамды жануарлар әлеміне байланыстырады, ал оның жаны бұл дүниеден жоғары болады.

Аристотель адамға қоғамдық, мемлекеттік және саяси тұрғыдан қараған адамның өзін-өзі дамытудың жалғыз мүмкіндігі адамның адамгершілікте өмір сүруінде көрініс табады [58].

Гуманизмнің гүлденуі XV ғасырға, Өрлеу дәуіріне дейін созылады. Бұл кезеңнің философиясы адамның адам ретінде танылуына, еркін даму құқығына және оның қабілеттерін танытуға толы.

Білім алушыға бағытталған оқыту философиясының негізін қалаушыларға К.Роджерсті жатқызуға болады, ол бұл әдістің келесі ерекшеліктерін айрықша атап көрсетті:

1. Осындай тренинг процестегі ақыл-кеңеске қатысты оқытудан басқа, барлық танымдық қабілеттер мен сезімдермен интегралдық тұлғамен айналысады. Мұндай тренинг мидың сол жақ жарты шарының белсенділігіне негізделген логиканы біріктіреді (идея мен түсініктерді пайдалана отырып, барлық бөліктерді бөліп, нақты және айқын түрде ғана қабылдайтын) және интуитивті таным (оң жарты шарда, метафоралармен жұмыс істейтін бөліктердің алдында тұтастығын қабылдайтын бөлшектерге дейін; эстетикалық жағынан, шығармашылықпен, өмірдің сенсорлық аспектілерімен байланысты), сондай-ақ интеллект пен сезім, концепция мен тәжірибе, идея мен мағынасы.

2. Бұл әдіс студенттің мінез-құлқын, көзқарастарын және тіпті оқытушының да тұлғалық ерекшеліктерін өзгертеді. Оқу процесінде студент тең серіктес болады. Оқу процесінде білім берудің екі тасымалдаушысын (студент және мұғалім) танымдық тең серіктестер ретінде үйлестіреді.

3. Мұғалімнің позициясы түбегейлі өзгереді: ол абсолютті білім беруші болмай, жәй ғана студентке адекватты көмекші рөлін атқарады. Студенттің өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі тануға және өздігінен білім алуға көмектеседі. Жақсы мұғалім оқушы өз қабілет мүмкіндіктерін көре алатын «айна» бола алады [128].

К. Роджерс психотерапияда, білім беруде, ұйымдарды басқаруда, медициналық практикада, некеде және халықаралық қатынастарда білім алушыға бағытталған әдісті қарастырды. Ол 1960-1980-жылдардағы гуманистік психология қозғалысының құрушылары мен жетекші қайраткерлерінің бірі болды. Осы ғалымның (және оның ізбасарларының) ғылыми қызметі мен тәжірибесінің арқасында бүгінгі таңда гуманистік ұстанымды іске асыруда білім алушыға бағытталған әдісті қоғамдық өмір мен білімнің кең салаларына қолданып келеді.

Роджерстің мағыналы оқыту, мұғалімнің рөлі және оның студенттермен қарым-қатынасы шетелде гуманистік оқытудың негізі болып табылады және зертеудің шыңы 1960-1970 жылдар болды.

Осындай оқытудың нәтижелері мыңдаған мұғалімдер мен бастауыш, орта мектептер мен колледждерде он мыңдаған студенттерді қамтыды.

Англия мен АҚШ-та (кейінірек Германияда алынған деректер) студенттердің дамуы байқалды: олардың өзін-өзі бағалауы жақсарды, ойлау және шығармашылық қабілеттері жоғарылайды), олардың денсаулығына, жетістігіне және сабаққа қатысуына әкелетін когнитивті қабілеттер дамыды.

Ресей педагогикасының дамуында білім алушыға бағыттап оқыту орыс педагогикасының классигі К.Д.Ушинскийден бастау алады. Ол балалармен жұмыс жасау барысында пайдалы әдеттерді қалыптастыру барсында пайдаланылатын білім алушыға бағыттап оқытудың кең әдістерін ойлап тапты.

Ол өзінің «Адам тербиенің объектісі ретінде» атты кітабында егер педагогика адамды барлық жағынан тәрбиелейтін болса, онда ол адамды барлық қырынан тануы керек деп жазды. [166, 167]

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында баланың дүниетанымын қалыптастыру мәселелерін, білім берудің мазмұны мен әдістерін, ақыл-ойдың, мінез-құлқының және ерік-жігердің дамуын, оқытудың жеке аспектілерін зерттеуде, алдыңғы қатарда танымал орыс психологы П.Ф.Каптерев те болды. Ол білім беру мен тәрбиелеу процесін психологиялық тұрғыда қолдануға тырысты, іс жүзінде ұлттық педагогикалық психологияны құруға бірінші болып келді [87].

Революцияға дейінгі Ресей мұғалімдерінің және қоғам қайраткерлерінің жазбаларын талдау барысында, олар балаларға жеке көзқарас қалыптастырудың теориялық және педагогикалық ережелерін қалыптастырғанын айтуға болады. Сонымен қатар А.И. Герцен, В.Г. Белинский, Н.Г.Чернышевский, Л.Н. Толстой, Н.А. Добролюбовтың шығармаларында адамның тұлғалық дамуын және басқада тұлғалық қабілеттерін қалыптастыру мәселелерін зерттегіні туралы айтуға болады.[42, 43].

Бұл туралы еркін білім беру мектебінің алғашқы теоригі болған Лев Толстой да толық сенімділікпен жазды. Ол адамның жеке қасиеттерін қарастырудың маңызды қағидаларына назар аударып, әр адамның өзіндік қасиеттері бар: жақсы, жамандық, ақылды, ақымақ, апатиялық, жігерлі және т.б. Адамдар мұндай болмайды. Адам туралы жиірек айтқанда, олар мейірімсізден гөрі мейірімді, ақымақтан гөрі ақылды, апатиядан гөрі әлдеқайда жігерлі немесе керісінше, және егер бір адам туралы мейірімді немесе ақылды деп айтса, ал екіншісі жайында ол зұлым немесе ақымақ деп айтамыз. Біз әрдайым адамдарды осылай бөлеміз. Адамдар өзендер тәрізді: барлық су бірдей, бірақ әр өзен әр түрлі: тар, кең, жылдам немесе тыныш, таза немесе лайлы, суық немесе жылы. Адамдар да солай: адамдардың барлығында

адамдық қасиеттердің барлығы болады, сол қасиеттедің кейде біреуі немесе екіншісі көрінеді, кейде көбінесе өз-өзіне ұқсамайды, өзін ұстап қалады [87].

Л.Толстойдың педагогикалық ұстанымында адамның жеке ерекшеліктерінің әртүрлі аспектілеріне, адамға ерекше қатынасты, динамикалық және өзгеретін құбылысқа ерекше көңіл бөлінеді.

Белгілі болғандай, осы кезеңде Ресейде өнеркәсіптің қарқынды дамуы және ауылшаруашылық өндірісінің өсуі байқалды, бұл өз кезегінде П.А. Столыпин реформаларымен ынталандырылып, сауатты, білімді адамдарды дайындау қажеттілігін қалыптастырды. Ф.М.Достоевскийдің, А.П.Чеховтың, М.Горькийдің туындыларында Ресейдің болашағы үшін алаңдаушылық болды. Осының бәрі Ресейдің физиологиялық мектебінің И.М.Сеченов пен И.П. Павловтың әлемдік жетістіктерімен бірге педагогикаға жақсы негіз болды (В.П.Кашченко, А.Ф.Лазурский, А.П.Нечаев, Г. И.Россолимо, Н.Р.Румянцев) эксперименталды педагогика мен психология, физиология және медицина, элеуметтану және этнография негізінде адам туралы білімнің интеграциялану идеясын қабылдады [133].

1920 жылдардағы танымал психологтар мен педагогтар білім беру мен оқытуды дара мақсатқа бағытталған процесс ретінде жүргізу қажеттігін дәлелдеді. Мысалға, жақсы және жаман мұғалімнің арасындағы айырмашылықты көрсететін П.П.Блонский, жақсы мұғалім үшін барлық студенттер әртүрлі, бірдейлері болмайды, ал жаман мұғалім үшін барлық студенттер бірдей. Ол оқу үдерісінде типтік балалық қателерді талдаудың және оларды жоюдың тиімді әдістерін талдауға арналған түрлі әдістер әзірледі. Ол баланың даму кезеңін негіздеуге тырысып, баланың даму ерекшеліктерін ескерудің қарапайым тәсілдерін анықтады: жас, ақыл және кейбір жеке (әсіресе темперамент). Осылайша, П.П.Блонскийдің гуманистік педагогикалық және психологиялық ойларға байланысты жұмысы және оның практикалық қызметі балалар дамуының жеке аспектілерін ескеруге бағытталған деп қорытынды жасауға болады. Біздің ойымызша, П.П.Блонский жеке бағытталған педагогиканың негізін қалады. Дегенмен, тұтастай алғанда осы уақыттың

жаппай мектебі іс жүзінде көрнекті мұғалімнің педагогикалық идеяларының көпшілігін жүзеге асыруға өте жақын болды [23].

Сонымен бірге, 1930-шы жылдардан бастап, дамудың тұжырымдамалық тәсілдерін дамыту Выготский басшылығымен психологиядан басталды, онда жеке тұлғаның дамуы басты мақсат болды. Жеке тұлғаны зерделеудегі алдыңғы қатарда баланың бұрыннан бар қасиеттерімен бірге бойында жоқ қасиеттерде зерттелді. Л.С.Выготский баланы дамытудың екі деңгейін: нақты, осы уақытқа дейін қалыптасқан деңгейін және болашақ даму деңгейін ерекшелендірді. Соңғысы баланың әлі жасай алмайтын әрекеттерімен анықтады, бірақ ол ересек адамның көмегіне жүгіне алады. Болашақ даму деңгейінің көлемі шектеулі, себебі баланың кейбір іс-әрекеттерді ересек адамның көмегіменде орындай алмайтын жағдайлар болады [36, 37, 38, 39]. Осылайша, ең маңызды дидактикалық тапсырмаларының бірі - баланы үлкен дәрежеде дамытатын оқыту әдісін табу керек болды.

Осылайша, білім беру саласында жеке қасиеттерді зерттеу идеялары В.А.Сухомлинскийдің шығармаларында одан әрі жалғасын тапты. Ол баланы білімісіз (оның ойлау қабілеті, қызығушылығы, шеберлігі, бейімділігі) тәрбиелеу мүмкін емес деп жазды [164]. Ерекше талантты ұстаз әр баланың эстетикалық сезімдерін тәрбиелеуде жеке тұлғаны дамыту үшін қызықты жұмыс түрлерін қалыптастырды. Ол баланы дамытатын осындай оқыту әдісін тапты. Оның дамуының маңызды құралдарының бірі табиғат, көркем сөз, музыка, сурет салу деп саналды, өйткені, оның пікірінше, ол даралығымен байланыста болғанда көрінеді. Ол өзінің шығармашылық қабілеттерін ашқанда баланың эмоционалдық тәжірибесіне негізделген білім берудің түпнұсқалық жүйесін жасады. 1970-1980 жылдары Ш.А.Амонашвили, И.П.Волков, О.Газман, Т.И.Гончарова, А.А.Дубровский сияқты педагогикалық инноваторлар, И.В.Иванов, Е.Н.Ильин, С.Н.Лысенкова, А.Р.Резник, Е.С.Сазонов, В.Ф.Шаталов секілді педагог-новаторлар осы салада ғылыми педагогикалық ізденістер жасады. Олардың жалпы практикалық іс-әрекеттерінде педагогикалық ынтымақтастық пен мұғалімдер мен студенттердің достастығы

жүзеге асырылды, гуманизм мен демократия идеалдары аударылды және енгізілді. Ұйымның рухында осы қатынастарды (әсіресе Ш.А. Амонашвили жүйесінде) біз білім алушыға бағытталған қатынас ретінде қарастырамыз [4].

XX ғасырдың 90-шы жылдарында «тұлғаны тәрбиелеу» термині практикалық педагогтардың педагогикалық лексикасының бір бөлігі болып табылды, ол білім беру үдерісінде тұлғаны дамытудың жаңа қағидаларынан оқу үрдісінде бұрынғы қолданыстағы тәсілдер мен әдістерді интуитивті ажырату болып табылады. «Даму», «білім беру» және «тәрбиелеу» ұғымдары теория мен педагогиканың тәжірибешілерімен біртұтас «оқу үдерісі» ретінде қарастырылады.

Ғалым-педагогтар, психологтар және әдіскерлер «білім алушыға бағыттап оқыту» түсінігін анықтауға әртүрлі әрекет жасады. Мысалы, Т.И.Кулыпина білім алушыға бағыттап білім беру екі тұлғаның өзара байланысының нәтижесінде баланың тұлғалық қабілетін дамытуға негізделеді деген тұжырымға келген: ол ішкі, маңызды, табиғи, адамның қасиеттерін өздігінен ашып, жеке құндылық жүйесін қалыптастыру ретінде көрінеді.

Білім алушыға бағыттап оқытудың ғылыми-теориялық негізін Е.В.Бондаревская тереңдете зерттеген. Ол білім алушыға бағыттап білім берудің жаңа сапасы мәдениеттілік принципімен айқындалады деп жазды. Ол мәдениет пен білім арасындағы қарым-қатынасты жеке тұлғаны өсіретін және қоректендіретін орта, сондай-ақ баланың мәдениет адамы ретінде тәрбиеленуі мен дамуы арасын анықтау болып табылады деп қарастырды. Бұл білім беру мазмұны, ұлттық және аймақтық мәдени құндылықтарды, және балаға деген қарым-қатынасы, оның мәдени даму үдерісіне қабілетті еркін, интегралды тұлғаның мәдениетін түсінуіне, құндылықтарды өз бетінше таңдауына, мәдениет әлемінде өзін-өзі анықтауға, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға негізделгенін білдіреді

Е.В.Бондаревскаяның білім беру концепциясындағы мектепке дейінгі және кіші жастағы балаларды білім алушыға бағыттап оқыту дегеніміз - бала денсаулығын қамтамасыз ету мен «азықтандыру», оның табиғи қабілеттерін

дамыту: ақыл-ойын, адамгершілік және эстетикалық сезімдерін, табиғат, өнер және адамдармен қарым-қатынаста тәжірибе жинау. Жасөспірімдік шақ жас-тұлғаның физикалық және әлеуметтік қабілеттерінің қарқынды дамитын кезеңі. Осы жаста мәдени құндылықтар, эстетикалық және адамгершілік жанашырлық тануды қамтиды. [24, 25, 26, 27].

Жеке тұлғаны тәрбиелеу теориясының дамуына айтарлықтай үлес қосқан И. Якиманская. Егер дәстүрлі білім философиясында жеке тұлғаны дамытудың әлеуметтік-педагогикалық үлгілері сыртқы танылған үлгілер, танымдық (когнитивтік) әрекеттесу стандарттары түрінде сипатталса, онда білім алушыға бағытталған оқыту, оның пікірінше, студенттің ерекше тәжірибесін жеке өмірлік маңызды қызмет көзі ретінде танудан туындайды, атап айтқанда, таным.

Осылайша, білім беруде бұл педагогикалық әдістің әсері ғана емес, осы және пәндік тәжірибенің «жиналысы», соңғы дамудың өзіндік «өсіруі», оның өсуі, өзгеруі, жеке дамудың «векторы» болып табылатыны танылады. И. Якиманскаяның пікірінше, оқушыны бүкіл оқу үдерісінде негізгі белсенді тұлға ретінде мойындау – білім алушыға бағытталған педагогика.

Тұлға бағытталған білім үлгісін құру үшін ол келесі ұғымдарды ажыратуды қажет деп санайды:

- көп деңгейлі көзқарас - студенттерге қол жетімді бағдарлама материалының күрделілігінің әртүрлі деңгейіне бағдарлау;
- сараланған тәсіл - сыртқы (дәлірек, аралас) дифференциация негізінде балалардың топтарын бөлу: білімі, қабілеті, білім беру мекемесінің түрі;
- жеке тәсіл - балаларды біртекті топтарға бөлу: академиялық көрсеткіштер, қабілеттер, әлеуметтік (кәсіби) бағдарлау;
- пәндік-жеке көзқарас - әр балаға бірегейлік, жан-жақты, бірегейлікке деген көзқарас.

Якиманская тұжырымдамасында жеке тұлғаны тәрбиелеудің мақсаты баланың жеке тұлғалық қасиеттерін ашып көрсету және одан әрі мақсатты дамыту, олардың «өсіруі», қоғамның әлеуметтік-мәдени нормаларына сәйкес

келетін әлеуметтік маңызы бар мінез-құлық нысандарына айналуы үшін қажетті жағдайларды (әлеуметтік, педагогикалық) құру болып табылады [175, 176].

И.Якиманская сондай-ақ жеке тұлғаны тәрбиелеу моделінің құрылысына келесі терминдерді ажырату қажет деп санайды:

- жеке адам - белгілі бір генотиптік қасиеттерге ие, биологиялық белгілерге ие (биоритмдер, организмнің құрылымы, психофизиологиялық ерекшеліктері) адам ретінде;

- жеке даралық (латын тілінен - «жеке тұлғадан») әр адамның өзіндік дамуының субъектісі ретінде өзінің өмірлік қызметін жүзеге асыратын жалғыз және қайталанбайтын даралық;

- жеке тұлға - қоғамдық қатынастардың иесі ретінде, қоғамның белгілі бір әлеуметтік тобына жататындығын анықтайтын әлеуметтік маңызы бар құндылықтардың тұрақты жүйесі бар адам.

В.В. Серіковтің жеке тұлғаны тәрбиелеу тұжырымдамасында - баланың жеке қасиеттерін дамытуға және өзін-өзі дамытуға бағытталған педагогикалық процестің ерекше түрін құру болып табылады. Ғалымның айтуынша, білім берудің мақсаты - баланың жеке басы [136, 137, 138].

Оқу барысында М.И.Рожков пен О.Гребенюк мұғалімнің оқушысына өзінің жеке дамуы мен тәрбиесінің саналы және жауапты субъектісі ретінде жеке және жеке тұлға ретінде қарау мәселесін қарастырады [40, 46, 47, 48, 129, 130, 131].

Осылайша, авторлардың білім беру теориясындағы негізгі идеяларын талдау нәтижесінде білім алушыға бағытталған бағытта дамудың екі бағыты бар: бір-біріне қайшы келмейтін, бірақ өзара толықтырылған тұлғалық-мәдени және жеке-жеке. Бұдан шығатын болсақ, авторлар (Е.В. Бондаревская, В. Сериков, И. Якиманская және басқалар) жеке-дара оқытудың тұжырымдамасын біздің жұмысымыздың негізін қалаған тұтастық тұрғысынан қарастырады. Тұлға - жеке тәжірибені қалыптастырудағы білім беру үдерісінің мақсаты.

Жалпы алғанда, айтылғандарды қорытындылай келе, педагогикалық және педагогикалық психологияда тұлғаны тәрбиелеудің мәнін анықтау үшін әртүрлі әрекеттер жасалды (Е.В.Бондаревская, Т.И.Кульпина, В.П.Серіков, И.С.Якиманская).

Жеке тұлғаны тәрбиелеу проблемасының тарихи-педагогикалық аспектілерін талдауға біз білім алушыға бағытталған білім беру тұжырымдамасын студенттік тұлға және оқытушының тұлғасы оның пәні ретінде әрекет ететін оқу үдерісінің түрі ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береміз; білім берудің мақсаты студенттің жеке тұлғалық қабілетерін дамыту, оның мінез-құлқы мен оның орындалу қызметіне деген көзқарасы болып табылатын студенттердің құндылық бағытын ескере отырып, оның жеке басы мен ерекшелігін дамыту болып табылады.

Білім алушыға бағытап оқыту әдісі қазіргі жоғары білім беру жүйесінің негізі ретінде

Қазіргі қазақстандық білім беру саясатының басым міндеті – білім берудің жеке тұлға, қоғам, мемлекеттің болашақ қажеттіліктеріне сәйкес негізін сақтап, білім беру процесінің сапасын жоғарлату үшін жағдай жасау болып табылады. Экономика мен қоғамның жаңа сапасын қалыптастырудың маңызды факторы ретінде заманауи әлемде білім берудің маңызы адами капиталдың ықпалының артуымен арта түседі. Білім беру ғылым, мәдениет және планета халқымен үнемі әзірленетін білім беру механизмі ретінде түсіндіріледі. Тарихи қысқа уақыт аралығындағы әлемдік үдерістердің тез, жылдам табиғатын ескере отырып, білім беру жүйесі динамикалық сипатқа ие болуы керек. Қазақстандық білім беру жүйесі озық елдердің білім беру жүйесімен бәсекелес болуға лайықты болуы тиіс.

Сонымен қатар, білім беруді терең және жан-жақты модернизациялау қажет, бұл үшін қажетті ресурстарды бөлу және оларды тиімді пайдалану механизмдерін құру қажет.

Қазақстан Республикасының 2017 жылға дейінгі білім беруді модернизациялау тұжырымдамасында жаңартылған білім беру ұлттың, оның гендік қорын сақтауда негізгі рөл атқаруы тиіс екенін, өмір сүру деңгейі, азаматтық құқық, кәсіби және отандық мәдениет жоғары қоғам, яғни қазақ қоғамның тұрақты, қарқынды дамуын қамтамасыз етуі керек екендігі ескерілген. Білім беруді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету жүйесін түбегейлі жаңарту, педагогикалық ғылымды ұйымдастыруды қайта құрумен, қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне және алдыңғы қатардағы білім беру тәжірибесіне сәйкесіздігін жеңумен, білім берудегі инновацияларды қолдауда, жобалауда және сараптауда оның рөлінің артуымен, білім беруді үздіксіз жаңартуды қамтамасыз етуге байланысты [174].

Өзінің мәні бойынша, тұлғалық- бағытталған тәсілден педагогикада бар жас ұрпақты оқыту мен тәрбиесінің әлеуметтік-ортақ үлгісіне қарсы болып келеді [168].

Біріншіден, тұлғалық-бағытталған тәсіл студентпен қатынасқа түсетін мемлекеттік және қоғамдық институттарға қарағанда, студенттің қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыруға көбірек бағытталған. Екіншіден, мұғалім бұл тәсілді пайдаланған кезде жастар арасында әлеуметтік мінез-құлық қасиеттерін қалыптастыруға тырыспайды, керісінше олардың әрқайсысында өзіндік жеке қасиеттерін дамытуға ұмтылады. Үшіншіден, осы тәсілді қолдану білім беру үдерісінде субъективтік билікті қайта бөлуді болжайды, бұл педагогтар мен білім алушылар арасындағы субъект-субъекттік қатынастардың өзгеруіне ықпал етеді. Бүгінгі таңда қазақстандық білім берудің қазіргі заманғы жүйесінде, соның ішінде жоғары білім беру жүйесінде тұлғалық- бағытталған тәсіл барған сайын тұрақты орынға ие болып келеді. Бұл келесідей объективті жағдайларға байланысты: біріншіден, қазақстандық қоғамының қарқынды дамуында адамнан әлеуметтік типтегі емес жарқын тұлға болып, тез өзгертін қоғамда өз бейнесін жоғалтпай қалыптасуын талап етеді; екіншіден, психологтар мен педагогтардың айтуы бойынша заманауи жастарға прагматикалық ойлау мен іс-әрекеттер, еркіндік пен тәуелсіздік тән, ол өз

кезегінде педагогтардан жастармен қарам-қатынас орнатуда жана тәсілдермен әдістерді қолдануды талап етеді; үшіншіден, барлық деңгейдегі қазіргі заманғы білім беру жүйесі жастар мен ересектер арасындағы қарым-қатынасты гуманизацияландыруды, олардың өмірін демократияландыруды қажет етеді [18]. Сондықтан жасөспірім ұрпаққа білім алушыға бағытталған оқыту және тәрбиелеудің жүйелерін құру қажеттілігі анық.

Алайда, қайта құрудың қажет екенін түсіну, оларды жүзеге асыру үшін жеткіліксіз. Өз диссертациямызда біз осы тәсіл бойынша зерттеушілер мен тәжірибешілер жинақтаған білімді жүйелеуге тырыстық және олардың негізде «жалпы медицина» мамандығы бойынша медициналық жоғары оқу орын студенттерінің оқу практикасында оны қолдану шекарасын кеңейтуге тырыстық. Білім алушыға бағытталған тәсілмәнін анықтамас бұрын біз «тәсіл» ұғымын қарастыруға тырыстық. Педагогикалық басылымдарды зерттеу нәтижесінде, педагог-зерттеушілер осы тәсіл түсінігін пайдалану кезінде қандай мән беретінін толық түсіну мүмкін емес екенін анықтадық. Көптеген авторлар оның мазмұнын, құрамын және құрылымын сипаттауға айтарлықтай көңіл бөлмейді. Бұл жағдайда философияға бет бұру керек, өйткені онда көптеген ғылыми көзқарастар пайда болды, кейінірек олар педагогикалық ғылым мен практикасында қолдана бастады.

Көптеген жағдайларда, философтардың айтуы бойынша, адам қызметі бір емес, бірнеше бағдарға негізделеді. Әрине, оның таңдаған бағыттарының бір-бірінен айырмашылығы болмай, бір-бірін толықтыруы керек. Олар бірігіп, белгілі бір жағдайда және белгілі бір уақыт кезеңінде іс-әрекет стратегиясын құрайды және іс-әрекет тактикасын таңдауды ыңғайлайды. Іс-әрекетте қолданылатын барлық тәсілдердің ішінен бір бағдар басым болатынын айта кету керек, ол арқылы адамның іс-әрекетінің өзгешелігі қалыптасады [1, 2, 3, 12, 65]. Көптеген зерттеушілер, тәсіл үш негізгі компонентті қамтиды деп есептейді:

- таным немесе жаңарту процесінде қолданылатын негізгі ұғымдар;

- жүзеге асырылатын қағидаларды бастапқы ұстанымдары немесе негізгі ережелері ретінде қарастыру;

- таным немесе жаңарту процесін құру тәсілдері мен әдістері.

Осы әдіснамалық ұстанымдардан біз білім алушыға бағытталған тәсіл мәнін қарастыруға көшеміз.

Білім алушыға бағытталған тәсіл - педагогикалық іс-әрекеттегі өзара байланысты түсінік, идеялар мен әрекеттер әдістер жүйесіне сүйене отырып, өзін-өзі тану, өзін-өзі құру және білім алушының өз бетінше өзін-өзі жүзеге асыру үдерістерін қамтамасыз етіп және қолдап, оның бірегей даралығын дамытуға мүмкіндік беретін әдістемелік бағдар болып табылады. Қалыптастырған анықтамада біз осы құбылыстың мәнін көрсетуге және оның маңызды аспектілерін ажыратуға тырыстық:

Біріншіден, білім алушыға бағытталған тәсіл ең алдымен педагогикалық іс-әрекеттегі бағдар болып табылады;

Екіншіден, педагогикалық әрекеттің түсініктерінен, тұжырымдамаларынан және тәсілдерінен тұратын кешенді білім беру жүйесі болады;

Үшіншіден, бұл тәсіл білім алушының жеке дамуын, оның субъективті сапаларының көрінуіне педагогтың үлес қосу ұмтылысымен байланысты.

Білім алушыға бағытталған тәсіл білім парадигмасының дәстүрлі білім беруінен ерекшеленеді.

Оның негізгі айырмашылығы, білім алушыға бағытталған тәсіл қарапайым білім беру, қажетті кәсіби икемділіктер мен дағдыларды қалыптастыру емес, жеке тұлғаның еркін ашылып дамуы ретінде оқуға деген көзқарасты қарастырады. Білім алушыға бағытталған тәсілді таңдау жастардың бойында жарқын қасиеттердің дамуы мен көрініс табуына ынталандыру ниетімен байланысты, ал білімді таңдау – әлеуметтік типтік тұлғаны қалыптастыруға бағытталған педагогикалық үдеріспен байланысты. Бұл екі тәсіл арасындағы осы негізгі айырмашылық болып табылады.

Білім алушыға бағытталған тәсіл құрлымында бірнеше компоненттерді ажыратуға болады.

Бірінші компонент - педагогикалық іс-шараларды жүргізу кезінде негізгі құрал болып табылатын, негізгі түсініктер, олар педагогқа педагогикалық процесті мағыналы және негізделген түрде құруға мүмкіндік береді.

Олардың педагог санасында болмауы немесе мағынасын бұрмалау қарастырылған бағдарларды саналы және мақсатты түрде педагогикалық іс-әрекетте қолдануды қиындатады немесе тіпті мүмкін емес етеді. Білім алушыға бағытталған тәсілдің негізгі түсініктеріне келесілерді жатқызуға болады:

- даралық- адамның немесе топтардың қайталанбас өзгешелігі, оларды басқа индивиттерден және адамдар қауымдастықтарынан ерекшелендіретін, тек өздеріне тән ерекше және жалпы сипаттардың бірегей үйлесімділігі.

- жеке тұлға- адамның әлеуметтік мәнін сипаттайтын индивидтің тұрақты қасиеттер жиынтығы ретінде көрініс табатын үнемі өзгеріп тұратын жүйелі сапа;

- өзін-өзі жасаған тұлға-өзінің шынайы бейнесінен тартынбауды саналы және белсенді түрде жүзеге асыратын, өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін толық ашуға ұмтылатын адам;

- өзін-өзі көрсету - индивидке тән сапалар мен қабілеттердің даму және көріну процесі және нәтижесі;

- субъект - саналы және шығармашылық белсенділікке, таным және өзін, қоршаған болмысты өзгертуде еркіндікке ие индивид немесе топ;

- субъектілік - жеке немесе топтық субъект болу қабілетін бейнелейтін және іс-әрекетті жүзеге асыруда белсенділік пен таңдау еркіндігі көрінетін жеке адамның немесе топтың сапасы;

- «Мен-концепция» - адамның саналы өзі туралы түсініктер жүйесі, оның негізінде адам өзінің өмірін, басқа адамдармен қарым-қатынасын, өзіне және өзгелерге деген қатынасын құрады [17, 55];

- таңдау - адам немесе топ ұсынылғанның арасынан өз белсенділігін көрсету үшін қажет мүмкіндіктерді іріктеп жүзеге асыру;

- педагогикалық қолдау - баланың жеке, дене және психикалық денсаулығымен, қарым-қатынасымен, оқудағы жетістікке жетудегі, өмірлік

және кәсіби таңдауына байланысты мәселелерді шешу бойынша педагогтың жылдам көмек көрсету іс-әрекеті.

Екінші компонент - жасөспірімдерді оқыту мен тәрбиелеу үдерісін қалыптастырудың бастапқы ұстанымдары мен негізгі ережелері, тұлғалық-бағыттылған оқытудың принциптері:

Маныздану принципі. Әр адамның өздерінің интеллектуалды, коммуникативті, көркем және физикалық қабілеттерін іске асыру қажеттілігі бар. Студенттердің өздерінің табиғи және әлеуметтік жетістіктерін ашуға және дамытуға деген ынтасын көтермелеу және қолдау маңызды;

Жеке басының принципі. Оқу орнының басты міндеті студенттің және оқытушының жеке басын қалыптастыру үшін жағдай жасау болып табылады. Студенттің жеке ерекшеліктерін ескеріп қана қоймай, одан әрі дамуына ықпал ету керек. Әрбір адам өз қалпында, өз бейнесін табуы керек;

Субъектілік принципі. Даралық тек қана субъективтілікке ие және оларды өз іс-әрекетінде, қарым-қатынаста және қатынаста шебер пайдаланатын адамға тән;

Таңдау принципі. Жас адамның тұрақты таңдау жағдайында өмір сүріп, білім алып және тәрбиеленуі, педагогикалық тұрғыдан алғанда дұрыс болады, ЖОО-да оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру мазмұны, формалары мен әдістерін, мақсатын таңдауда субъективті әрекеттерге ие болу орынды [63, 64];

Шығармашылық пен табысқа жету принципі. Жеке және ұжымдық шығармашылық белсенділік жастардың жеке қасиеттерін және оқу тобының даралығын анықтауға мүмкіндік береді. Шығармашылық арқасында жас студент өз қабілеттерін ашып, өзінің жеке басының «күшті» жақтары туралы біледі. Бір немесе бірнеше іс-әрекетте жетістікке жету жас адамның жеке «Мен-концепциясын» қалыптастыруға ықпал етеді, оның өзінің «Мен» дегенін ары қарай өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі дамыту арқылы одан да ынталандырады;

Ынталандырып оқыту принципі, оқуға ынталандыру сыртқы компоненттерден (студент үшін оқыту мақсаттарын анық және түсінікті негіздеу), сонымен қатар ішкі компоненттерден (адамның өзінің ішкі

мүмкіндіктерін белсендендіру және кәсіби салада өзін-өзі жетілдіру тілегі) тұрады.

Тұлғалық-бағытталған тәсіл үшінші компонент - бұл педагогикалық іс-әрекеттің ең дұрыс тәсілдерін қамтитын технологиялық компонент. Е.В.Бондаревскаяның пікірінше білім алушыға бағытталған тәсілдің технологиялық қорын, диалогтық, іс-әрекеттік-шығармашылық сипат сияқты талаптарға сәйкес келетін әдіс және тәсілдер құрайды, олар баланың жеке бас дамуына бағытталған, білім алушыға өз бетінше шешім қабылдауға, оқу және жүріс-тұрыс мазмұны мен тәсілдерін таңдауға еркіндік беру қажет.

Көптеген педагог-зерттеушілер осы қорға диалог, ойын және рефлексивті әдістер мен тәсілдерді, сонымен қатар баланың өзіндік дамуымен іске асыру процесінде педагогикалық қолдау тәсілдерін енгізуге бейім болады [8, 13, 14, 15, 19, 20, 28].

Білім алушыға бағытталған технология рефлексия әдісін кең қолданады. Адамның күнделікті сана-сезіммен жұмыс істеу, оның күмәнге және тербеніске толы ой-санасына сүйенусіз мүмкін емес. Өз ойын ұйымдастыру бойынша, рефлексия үлгілерін педагог өзі көрсетуі керек: дұрыс шешімдерді, тұжырымдардың дайын үлгілерін ғана емес, сонымен қатар оған қалай қол жеткізгенін көрсету [21].

Алынған нәтижелерден оған жету рефлексия процессіне назар аудару-білім алушыға бағытталған білім берудің айрықша ерекшелігі.

Т.В.Фролова білім алушыға бағытталған тәсілді диагностика және өзін-өзі диагностикалау әдістерісіз оқытуда және тәрбиелеудепайдалану мүмкін емес деп санайды. Е.И.Казакова және А.П.Трипицин мұндай іс-әрекеттің маңызды құралдарының бірі деп жетістікке жету жағдайын жасау әдісін есептейді.

Білім алушыға бағытталған оқытудың негізгі мақсаты, әр адамның қайталанбас даралығын мойындау, студенттік топқа «орташа студентке» бағытталмай, әр қайсысына бөлек, олардың студенттік, жеке танымдық мүмкіндіктеріне, қажеттіліктеріне және қызығушылықтарын ескере отырып

жұмыс жасауға мүмкіндік беретін психологиялық-педагогикалық шарттар жүйесін жасау болып табылады [49, 50, 51].

Студентке арналған білім алушыға бағаттылған тәсіл кезінде, оған оқыту материалын зерделеу әдісін еркін таңдау құқығы беріледі. Сонымен практикада жеке тәсіл шағын студенттер тобына ғана емес әр студентке қатысты жүзеге асады. Білім алушыға бағытталған оқу процесінде «баға» мен «бағалау» арасындағы айырмашылық айқын көрінеді.

Баға дегеніміз не? Бұл білімдерді, дағдыларды, икемділіктерді меңгеру мазмұнына және деңгейіне, жалпы оқу сипатына қойылатын әлеуметтік талаптарды бейнелейтін өзгеше бағдар. Бағаның функциялары әртүрлі. Олардың ішінен - бақылаушы және ынталандырушы деген екі негізгісін ажыратуға болады.

Бақылаушы функциясы оқытудың барлық кезеңдерінде жүзеге асады (қорытынды, сабақ сайын бақылау, түрлі нысандар және т.б. өзіндік, бақылау, үй тапсырмаларының түрлі түрлері мен формалары). Егер бағаның бұл функциясы жүйелі түрде іске аспаса, онда ол өз мәнін жоғалтады.

Баға оқытушы мен студент арасындағы қарым-қатынастың сипатын жиі көрсетеді, тіпті оқытушының студентке деген эмоционалдық қатынасы да. Ол көбінесе білім үшін емес, мойынсұнбау, талаптарды сақтамау, дәрежелік, зейін қоймаған және т.б. үшін қойылады.

Сонымен қатар баға студенттің қорытынды (соңғы) игерген нәтижесін, студент қол жеткізгенін («шешті-шеше алмады», «дұрыс-дұрыс емес орындаған» белгілейді. Әрине, онда нәтижеге жету процесі ұсынылған, бірақ жасырын түрде.

Бағаның басқа маңызды функциясы - ынталандырушы. Ол студентті өзін-өзі жетілдіруге итермелейді. Оқу материалын игеру бойынша таңдалған және белгіленген баға талаптарына бағыттап отырып, студент оларға жақындауға, қол жеткізуге тырысады және жиі жағдайда ол үшін көп күш пен уақыт жұмсайды. Жоғары баға алу үшін негізгі ынталандырушы фактор «еңбек ету» феномені болып табылады. Кейде оқытушы студентті ынталандыру

үшінсаналы түрде бағаны жоғарылатады немесе төмендетеді. Қойылған бағаға қарай студент өз әрекетін өзгертеді-әдетте оны өзертуге ұмтылады, яғни тәртіпті болуға, барлық талаптарға үнемі сай және т.с.с. әрекеттер жасауға тырысады [45].

Бағаның ынталандырушы және бақылаушы функциялары тығыз байланыста болуы қажет. Егер ол байланыс бұзылса, онда баға студенттің оқу әрекетін реттеуден айрылады.

Білім алушыға бағытталған оқытуда бағалау мен баға арасында қандай ұқсастық пен айырмашылық бар? Бір нәтижеге әртүрлі тәсіл: рационалды және рационалды емес арқылы жетуге болатындығы бәрімізге мәлім. Мұндайды баға жиі белгілемейді, ал студенттің мүмкіндіктерін бағалау дәл осыған негізделеді, яғни үнемі жеке өзгеше болатын нәтижеге жету процесін талдауға.

Оқушылар жоғары бағалайтын «еңбек ету» феномені студент кезде іске аспайды, өйткені студенттер уақыт көп жұмсау (материалдың көлемі көбееді, яғни жүктемеде артады) арқылы бұл жағдайдан шығу мүмкін емес екенін түсінеді.

Сондықтан студенттердің өздері шыдамдылық пен ұқыптылық сапаларына қарағанда, жасампаздық пен оқу жұмысын ұтымды жүзеге асыру қабілетіне мән береді. Оқытушы дәл сол нәтижені бағалайды және оны сәйкес бағалайды. Жиі жағдайда оқытушы қойған баға мен студенттің өз жетістіктерін бағалауы арасында сәйкессіздік пайда болады. Студент жұмыс процесін көбірек бағалайды, ал оқытушы - оның соңғы нәтижесін.

Жұмыстың процессуалдық жағын бағалау, оқытушыдан студенттердің оқу жетістіктерін бағалауда басқа тәсілдерді талап етеді. Ол үшін оқытушы, ол - бұл процесті белгілеуге мүмкіндік беретін арнайы дидактикалық материалға ие болуы керек (ол үнемі жеке болады), күшті және әлсіз жақтарын ажырата білуі, жіберілген қателіктерді талдауы, оларды жұмыс барысында түзетуі, яғни процестің өзін анықтап, бағалауы қажет. Бұл жағдайларда баға жай ғана жұмыс нәтижелерін белгілемей ғана қоймай диагностикалық және болжау функциясын атқарады [68, 69].

Білім алушыға бағытталған оқыту үшін студенті басқа студенттермен бағдарланған оқыту үшін бағалау критерийлері оқушының өзімен бірігіп бағалау емес, оның өзін тұлға ретінде дамуының түрлі кезеңдерінде өзімен өзін салыстырып, яғни оның қалыптастыру динамикасында бағалау маңызды болады. Бұл тәсілді іске асыру, оқытудың барлық нәтижелеріне міндетті бағалау үшін қабылданған критерийлеріне сәйкес келмейтін арнайы критерийлерді әзірлеуді талап етеді

Көптеген студенттер ауқымды білімдер иелері екені белгілі, бірақ олар құбылыстарды және әлеуметтік өмірдегі жағдайларды бағалауда сыншылдық пен тәуелсіздік танытпайды, алған білімдерін өз әрекеттері мен істерінде басшылыққа алмай, өзінің оқу еңбегін ұйымдастыруда әлсіздік танытады [125].

Бағалаудың дидактикалық және психологиялық критерийлері өзара сәйкес келмейтінін атап өткен жөн.

Бағалаудың дидактикалық критерийлері, негізінен, білімді игеру деңгейлері мен қолдану сипатын белгілейді.

Бағалаудың психологиялық критерийлері білімді меңгеру деңгейін емес, олардың мазмұнын меңгеру үшін ұйымдастырылған іс-әрекеттің сипатын ескеру керек. Әр студенттің ақыл-ой іс-әрекетін талдау және бағалауға бағытталған критерийлерсіз, оқыту процесі кезінде адамның даралығы қалыптасуын есептеу қиынға түседі.

Жоғарыда айтылғанды қортындылай отырып, студенттерді тұлғалық-бағыттап оқытудың ерекшеліктерін ажыратайық:

- студентті өз бетінше ізденуге, өзіндік жұмыс жасауға, өз бетінше жаңалықтар ашуға бағыттауды қамтамасыз ету;
- оқыту процесінде бейімділіктері мен қалауларын анықтау және есепке алу;
- таным процесінде студенттердің танымдық стратегияларымен жұмыс ұйымдастыру;
- түрлі үлгерімі бар студенттер үшін айрықша ерекшеліктері бар дидактикалық материалдарды пайдалану;

- әр студент үшін есептелген білім көлемін анықтау, студенттің танымдық ерекшеліктерін ескере отырып және соған сәйкес оқу материалдарын таңдау;
- оқу материалының күрделілігі студент таңдай алады және оқытушы оны өзгертуі мүмкін;
- әрбір студенттің мүмкіндігі мен қабілеттерін ескере отырып, белсенділігін қамтамасыз ету;
- студентке топпен немесе дербес жұмыс жасауға таңдау құқығын аңданда беру;
- студенттің танымдық ерекшеліктеріне сәйкес оқу материалдарының тақырыптарын түзету;
- заңдылықтарды анықтау, оқытушы мен студенттердің бірлесіп қатысуымен проблемаларды шешу жолдары;
- өзінің танымдық іс-әрекетін бастапқыда студенттің өзі, содан кейін оқытушының бағалауы;
- оқытушы мен студенттердің процесті бағалаудың сандық және сапалық әдістерін және таным нәтижелерін бірлесе пайдалануды ұйымдастыру: әдістерді, нақты нәтижелерді, бастапқы және аралық нәтижелер арасындағы нақты айырмашылық көлемін есепке алу;
- студентке өзіндік жұмыстың және үй тапсырмасының көлемін, күрделілігі мен формасын таңдау мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- студенттер өздері талдау жасау үшін әдебиеттерді таңдауы және алған білімдерін сабақ барысында оқытушымен бірге талдау және келістіру;
- студенттердің танымдық стратегияларды саналы меңгеруін оқытушы тарапынан бақылауы;
- студенттер арасында зерделенген стратегиялармен және таным тәсілдерімен алмасуды ұйымдастыру;
- студентке қосымша білім алу үшін түрлі шығармашылық тәсілдердің авторы болуға мүмкіндік жасау;

- оқытушының өз оқыту стилін білім алушының танымдық қалауымен және когнитивті стилімен келісуін қамтамасыз ету [81, 83, 178].

Медициналық ЖОО студенттерін білім алушыға бағыттап оқыту моделін іске асыру

Еліміздегі жалпы медициналық қызмет жүйесі, оның ішінде жоғары медициналық оқу орны біздің қоғамымыздың барша экономикалық және әлеуметтік өмірін жетілдірудің аса маңызды жағдаяты болған денсаулық сақтау мен тәлім-тәрбиелік ілгерілі дамуына көмектесумен медициналық кадрларды жаңа жағдайда қызмет атқаруға дайындауда талай модернизациялау талаптарын алға тартуда, әрі оларды шешу амалдарымен айналысуда. ЖОО жұмысының стратегиялық бағдарламасы медициналық білім-тәлімді жақсарту, мамандардың теориялық және практикалық дайындығына елеулі күш-қуат беру арқылы денсаулық сақтау сапасын түбегейлі жоғарылату міндеттерін шешуде. Жоғары медициналық оқу орны түлектері адам организмін біртұтастықта осы заманға сай әдістер және технологиялармен диагностикалап, емдеу амалдарын орындаудың арқасында өз еңбегінің нәтижелілігіне мүдделі болуы шарт. Бұл орайда басты міндеттердің бірі – медицина қызметкерлерінің бойында жоғары адамгершілік пен азаматтық сапаларды тәрбиелеп, қалыптастыру [165,170,173]. Мұның бәрі білім-тәлімнің жаңа инновациялық типіне өтуді қажет етеді. Бұл қажеттілік-талаптар мәні келесідей:

- Оқу-тәлім мазмұнын ұйымдастыруда пәнаралық сипат ұстану;
- Студенттің жүйелі ойлау мәдениетін қалыптастыру;
- Оқыту мазмұны мен әдістерін студенттің түбегейлі жаңа технологиялар жасау қабілетін дамытуға бағдарлау.

Медициналық ЖОО жұмысын бағалау критеріі – мамандар дайындығының сапасы. Ал ондай сапа ЖОО түлектерінің тереңдей кәсіпқойлығынан және жоғары руханилығы мен адамгершілігінен көрінеді.

Мұндай міндетті бүгінгі мезет кезеңінде шешу біршама қиындық туғызады, себебі осы уақытқа дейін оқу орындары мен ғылыми мекемелер,

практикалық медицина араларындағы алшақтық үзіліс сақталуда. Өз уақытында ЖОО-ын жасанды жолмен тәрбие функцияларынан айырғандықтан оқыту және тәрбие арасында белгілі ажырау бар. ЖОО-да тәрбие істері енді ғана ресми міндет ретінде танылып келе жатыр. Ел болмысының бүгінгі кезеңдік ерекшеліктеріне орай дәрігердің қоғамдағы кәсіби функциялары айтарлықтай күрделеніп, өріс алуда. Бұл сандық та, сапалық та көрсеткіштерімен анықталуда.

Сондықтанда көрсеткіш дәрігер зиялылардың әлеуметтік рөлінің күшейіп, артқандығынан хабар береді. XX-ғасыр денсаулық сақтау жүйесі сырқат адам-дәрігер парадигмасына негізделген науқас орайлас концепциясын бетке ұстаса, XXI-ғасырда саламаттыққа орайласқан концепция қабылдануда. Бұл жүйедегі басты парадигма – азамат-дәрігер-салауатты қоғам.

Бүгінгі кездегі дәрігердің функцияларын үш топқа бөліп қарастыруға болады. Олар:

1. Емдеу-сақтандыру.
2. Психологиялық-ағартушылық.
3. Әлеуметтік-ұйымдастырушылық.

Бірінші топ болашақ дәрігерлерді дайындау барысында қойылатын дәстүрлі және салыстырмалы жаңа міндеттерді қамтиды. Тұрғындардың жұмыс қабілеттілігін көтеру үшін сырқатқа қарсы күресу, дәрігердің медициналық қана емес, сонымен бірге экономикалық функциясында атқаратынын танытады. Дәрігер интелегенциясы қоғамдық ұжымдар мен мемлекеттік органдардың экологиялық қозғалысына араласуда. Дәрігерлердің төтенше жағдайлардағы қызметі күш алуда. Бұған себепші жиілеп бара жатқан апатты ситуациялар. Өз кәсібіне орайлас мұндайда дәрігерлер апатты жұмыстардың алғашқы қатысушыларының бірі.

Осылайша, дәрігерлердің экономикалық функциялары саясат қызметтеріне ұласады, яғни «адам-адам» жүйесіндегі іс-әрекет дәрігер (тармағында) ұғымынан «адам-қоғам» жүйесіндегі іс-әрекетпен дәрігер ұғымына (кең мағынадағы) ауысады. Бүгінгі күнде екінші концепция едәуір күш алып жатыр.

Екінші топ дәрігерлердің психологиялық-ағартушылық қызметтерін қамтиды. Бұл суицид, яғни адамның өз-өзіне қол салу жәйттерінің көбеюімен, жүйке-психикалық қалыптарының бұзылысымен байланысты. Денсаулық сақтау органдарына түсіп жатқан арыздардың үштен бірі мамандардың диагностикалық-емдеу қателіктерінен болмай, олардың этика-деонтологиялық принциптерді сақтамауынан туындауда. Бұл проблема дәрігерлік этика заңдарын білмеуден пайда болып жатқан жоқ, оларды нақты білім алушыға, әсіресе сырқат адамға, орайлас пайдалануды білмеудің себебінен болып отыр. Демек, болашақ дәрігер психологияның нақты салаларын - жалпы психологияны, жас шақтары психологиясын, әлеуметтік-медициналық психологияны - мұқият зерттеп, игергені абзал. Дәрігер психодиагностика, психикалық реттеу әдістерін меңгеріп алуы, өзінің психикалық беделі мен сырқат адамның психикалық қалпын тереңдей танып, оны білгірлікпен пайдалануы тиіс. Бүгінгі таңда ЖОО оқу-үйретім жоспарына психология және педагогика, медициналық психология курстары, жоғары сыныптарда, сонымен бірге дипломнан соңғы білім-тәлімге электив пәндер ретінде енгізілген. Аталған бағдар, негізінен, емдеу және педиатриялық факультеттерде өз таралымына ие болды.

Үшінші топ – әлеуметтік-ұйымдастырушылық функцияларды орындау. Дәрігер елдің шеткері аймақтарында жалғыз-ақ интелегенция өкілі. Олар жергілікті тұрғындармен әлеуметтік, мәдени, саяси жұмыстар мәселелерін шешуіне тура келеді. Дәрігерлер мемлекеттік білік пен басқару органдарында айтарлықтай орын иеленген, денсаулық сақтау, медициналық көмек көрсету, клиникалық мекемелердің ұйымдастырушылары да солар. Осыдан, дәрігер жақсы басқарушы, өз жұмысында да әріптестерінің, кіші, орта медициналық жұмыскерлердің ісін ұйымдастыра білуі шарт.

Болашақ маманның жоғарыда аталған кәсіби функцияларын ескере отырып, «медициналық және фармацевтикалық білім-тәлімді гуманитаризациялау, дәрігерлік интелегенцияның білім-тәлім, мәдениет және өмірлік салтының озық дәстүрлерін қайта тіктеу және дамыту;

жалпыадамзаттық құндылықтар, руханилық, қайырымдылық және адамгершілік салтын жаңғырту міндеттері алға тартылады» [55,148,150].

Медициналық ЖОО-да гуманитаризация процесі түгелдей шектеулі. Ол гуманизм тәрбиелеу бағдарында, адамды аса жоғары құндылық ретінде тану мәнінде әбден болымсыз. Медициналық тәлім-тәрбиенің негізгі нысаны адам, осыдан оны ең алдымен жаратылыстану ғылымдары позициясынан қарастырады, ал бүгінгі заман талабы оқу-тәлімдік процесте адамды үш бірілік тұрғысынан зерттеудің қажеттігін алға тартады. Ол бірліктер:

- жан және тән
- тұлға және қоғам
- адам және табиғат

Біз медициналық білім-тәлімді гуманизацияластырудың үш бағытын жетекші ретінде атау жөн деп есептейміз. Олар:

1. Теориялық және практикалық пәндерді оқытудың гуманитарлық бағдар-бағытының күш қуатын арттыру
2. Таза гуманитарлық пәндердің аймағы мен көлемін ұлғайту
3. Студент тұлғасының даму ортасын гуманизациялау, яғни институттар өмірі мен іс-қызметтерінің барша тараптарына адамишылдық сипат беру.

Кәсіби құзіреттілік, азаматтық жауапкершілік, құқықтық жеке сана, руханилық пен мәдениеттілік ынталылық, шыдамдылық, бәсекелестік, кәсіби ауысымдылық және тұлғаның әлеуметтік-кәсіби дамуы, еңбек нарығында белсенді икемдесе білу қабілеті – аталғандардың баршасы дәрігер-маман алдына тартылатын сан алуан талаптардың бір бөлігі ғана.

Осылайша, медициналық ЖОО студенттерін оқыту процесіндегі басты ерекшелік – бұл дәрігердің жетекші гуманистік кәсібінің келесідей құрамдастықтан тұратын моделін пайдалану:

- диагностика, профилактика және сырқаттарды емдеу шаралары саласындағы кәсіби білімдер, ептіліктер, дағдылар;

•профилактика, диагностикалық және емдеу іс-қызметтерінде негізгі бағдар болатындай кәсіби логикалық жүйелі ойлаудың ерекше типі ретіндегі клиникалық ой;

• маман тұлғасын бейнелейтін гуманистік, моральды-ізгілікті, диентологиялық сапасы;

• байланысқа түсу қабілеті, науқас адаммен, қызметтегілермен тіл табысу үшін ерекше амалдар жасау;

•дәрігердің аталған кәсіби сапа бірліктерін табысты қалыптастырылуына студентті білім алушыға бағытталған оқыту-тәлімінің салыстырмалы жаңа типіне қатыстыру қажет.

Дәрігердің ерекше табысты өзгелер қасіреттерімен кездесе отырып, олардың қайғысымен ортақтаса білу ептілігі және оларды қолдай білуді қаталшыл, байсалды бола тұрып, өзінің тұлғалығын жойып алып, немқұрайлылыққа берілмеу. Мұндай ептілік психологиялық дағдымен салыстырғанда қандайда бір жоғары қасиет.

Тұлғалық тұрғыдан оған дейін өсіңкіреу керек, ал бұл болашақ дәрігердің тұлғалылығы және өмірбаянына ғана тәуелді емес, одан өзге оның кәсіпті қалай үйреніп жатқанына байланысты. Айтарға өкініштісі, студенттердің кейбір бөлігі оқу-үйрену жолдарынтөк өмірдің уақытша ған бір бөлігі деп қарастырады.

Қай жағдайда ЖОО-дағы, оқу-үйренім мәнді де саналы болады? Қандай шарт-жағдайлар бұған жасауы мүмкін? Кәсіби өзіндік бойтіктеумен, кәсіби позицияның қалыптасуымен, кәсіби сәйкестікті іздестірумен байланысты мұндай сұрақтар білім алушыға бағыттап оқыту-үйрету жүйесінде қойылады және шешіледі.

Білім алушыға бағыттап оқыту-үйретудің орайлық тетігі өзінді өзің тану; адам өз бойында ненің барын және оны қалай өзгерте алатынын түсінуі үшін өзін жақсы тануы тиіс. «Егер біз өз бойымыздағы қандайда бір затты көре алмасақ және оған құлақ салмасақ, онда біз сырт денедегі мейлі ол ойынға болған құмарлық, ақындық шабыт, эстетик сезімталдық, алғашқы

шығармашылдық немесе тағы бір сол сияқты нарселер болсын, онда біз бәрінде көре алмаймыз, құлақ қоюданда махрұмбыз» [104,183].

Медициналық ЖОО-дағы оқу-үйрету процесі түбегейліден білім алушыға бағыттап оқыту-үйретуден хабарсыз. Бұл оқыту-үйрету процесінде студенттердің профильді пәндерден алынатын білімдер мөлшерін көбейтіп, оларды тереңдете түсуге «құмарлықтан» байланысты болып отыр.

Психология, педагогика, білімдерді қабылдау және игерумен бірге іргелес жүретін пәндер «екінші қатарға» ысырылды, осының салдарынан ұстаз және шәкірт, түлек-маман және пациентпен байланыс естен шықты. Тек соңғы жақын уақыттарда оқу-үйретім процесін білім алушыға бағыттап бұруға деген ықыласты жүз беру: медицина факультетінің осы пәндердің бағдарламасына енуімен профильді, экономикалық, саяси, оқу-тәлімге арқа сүйеуші психологиялық, жеке-дара, тұлғалық ерекшеліктерге, болған синергиялық көзқарас бой тіктей бастады. Оқыту-үйрету жоспарына психология және педагогика, медициналық психология, жоғары курстар мен дипломнан соңғы білім-тәлім жүйелеріне электив пәндер енгізілді.

Бұрын тек сырқатты, жарақатты ғана емдеу ісімен тар бағдар шеңберінде айналысқан дәрігер-педагогтар, енді психологиялық, тәрбиелік және білім алушыға бағдарлау процестерінің басын қосып, пациентті тұтастай аяққа тұрғызудың гумандық іс-қызметтеріне ден қойды.

Оқу-үйретім субъекттерінің өзіндік білім көтеруге, өзіндік бой тіктеуге, өзіндік дербестігі мен өз бойындағыларды іске асыру қабілеттерін дамытуға қажетті шарттар жасалатын шәкірттері мен педагогтардың өзара әрекеттестігіне негізделетін білім алушыға бағыттап оқыту-үйрету ерекшеліктерінен бастау алудан студенттердінде, педагогтардың да бірлікті дамуына жағдайлар түзілуі мүмкін.

Медициналық факультеттердегі оқыту-үйрету процесінің білім алушыға бағытталған әдіске өтуі, төменде келтірілген принциптер ретінде арқау қылған жаңа технологияларға өтуін көрсетеді:

- студенттердің оқыту-үйрету мақсаттары мен міндеттерін қабылдауына жағдай жасайтын арнайы әрекет (амалдарының) болуы, яғни соңғы нәтиже жөнінде түсініктің қалыптасып, олардың ішкі жан ниетіне айналуы;

- оқыту-үйрету мазмұнын жеке тәжірибе, мүдделер, құндылықтар, қабілеттер мен шәкірттер мүмкіндіктеріне тәуелді танымдық және практикалық міндеттер, ситуациялар, жобалар, жаттығулар жүйесі арқылы игеруі;

- жеке білім-тәлімдік бағыт-бағдарды жоспарлау және іске асыруда студенттердің өздерінің оқу-кәсіби іс-әрекеттерінің ізбе-ізділігін, логикасын, оқу-кәсіптік қызметтерді орындау кезеңдерін түсінуі;

- кәсіби процесс қатысушыларының кезеңдік игеруі мен меңгеруін ұстаз бен шәкірттің бірлікті қызметі әдісін қолданумен орындау (кәсібін іс-әрекеті моделіне келтірілген міндет, мәселелерді, оқыту инструктажын, студенттің өзіндік жұмысын ж.т.б.)

- позициялар мен ұстанымдарды үйлестірудің барша кезеңдеріне студенттер мен педагогтарды оларды өз ықылас-ынтасына (мотивтеріне) сәйкес қосып бару;

- қатаң аргументтелген және студент еркіндігіндегі шығармашылдық бірлікті шәкірт-педагог қатынасын оңтайластыру;

- болашақ кәсіпке оқу-үйренудің және өзіндік шешімдер мен әрекеттердің болып қалар нәтижелері мен аяқталуын болжастыру және күні ілгері бағдарлау ашықтығы;

- іс-әрекеттің табысты игерілуінің бірлікте түзілген критерийлерімен ұстаз және шәкірттің бағаларының сәйкестілігін ескерумен сырттай бағалау орнына басымдылықты өзіндік бақылауды қалыптастыруға ауыстыру [44, 60, 72, 75, 78, 81].

Жоғарыда аталғандарды қорыта келіп, айтарымыз, медициналық ЖОО студенттерін білім алушыға бағыттап оқытудың іске асуы адам өмірінің әр сәтін айқындаушы сыртқы және ішкі қалыптардың, объектив және субъектив ықпалдарының бірлігімен анықталатын оқу-үйретім процесіндегі білім алушыға бағытталған ситуацияларды түзумен қамтамасыз етіледі. Осыдан,

бүгінгі студент-медикті болашақтың жаңа форматты дәрігері болуы үшін заманауи оқыту-үйретуді түгелімен инновациялық бағытты білім алушыға бағдарлап тәрбиелеу адамның тұлғалық сапа қасиеттерін приоритетті ұстанған интеллектуалды , индустриалды жанарған қоғам талабы.

Медицина факультеті студентін білім алушыға бағыттап оқыту нысаны

Жалпы дәрігерлік тәжірибе факультеті студентін бүгінгі заман талаптарына сәйкестендіріп, болашақ медицина маманы тұлғасына бағыттап оқытудың моделін түзу үшін біз модельдеу әдісін қолдандық. Мұндай әдіс қандай да бір нысанның сипаттамасын зерттеу үшін жасалған екінші бір нысан бойында жаңғыру үшін пайдаланылады. Бұл зерттелуші нысанның біртұтастығын сақтап қалуға, оның құрылымдық, ішкі және сыртқы байланыстары ерекшелігін ескеруге, диагностикалық кезеңнен нысанның өзін іске жарату дәуіріне дейінгі барша сатылардағы әрекеті мен тұтастығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Нысан әдісінің құрылымы болашақтағы модель мен қазіргі зерттелуші нысан арасындағы сәйкестікті назарда ұстауға негізделеді.

Біз қарастыратын нысан мәні – «Зерттелуші нысанның алға белгілеген танымдық мақсатымызға сәйкес маңызды қырларын (элементтерін, қасиеттерін, қатынастарын, параметрлерін) қайта жаңғырту және осыдан, онымен ауыстыру қатынасында болып, ұқсатуға келетін жүйе деп білеміз... Бұл нақты нысанды зерттеп, ол жөнінде білік топтаудың жанама тәсілі қызметін атқарады» [119]. Нысан қызметі – болашақтағы дәрігер сапа, қасиеттерін күні ілгері болжамдауға негіз қамтамасыз етеді. Себебі оқу – тәлімдік процесс ағымы өте қозғалысты (ауысымды), осының салдарынан әрқандай әрекетті болашақтағы қалыпқа сәйкестендіріп, реттеу қажеттігі туындайды, себебі білім – тәлім – субъектті болашақ әлеуметтік өмір мен қызметке дайындау жүйелерінен құралады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, бұл мәселе жан-жақты зерттелген әрі көптеген модельдердің практикада орын алғанын айғақтайды [32, 33, 76, 86, 93]. Бұл модельдердің баршасы өз негізіне болашақ мамандарын дайындауды негізге алып, олардың бұдан былайғы іс-қызметін назарға алған, дегенмен олардың баршасы техникалық сала педагогтары мен кәсіпкерлерін дайындауды бетке алған, осыдан олардың бәрі де жалпы медициналық тәжірибе мамандарын білім алушыға бағыттап оқытудың біртұтас мазмұнын көздеп, мәселелер шешуге бағытталмаған, әрі ЖОО дайындығы кезеңіндегі кәсіби өзіндік бой тіктеу проблемасын қозғамайды.

Болашақ дәрігерлерді дайындаудың білім алушыға бағытталған нысанын жасаудың негізіне кез-келген білім-тәлімдік процесс мақсаты болған тұлға жөніндегі тұжырымдар және сол процесс мазмұны мен әдістері, олардың тұлғалыққа бағдарланған жүйелері жөніндегі ережелер алынды [105, 118, 127, 143, 144].

Болашақ маманын дайындау процесінің өзі тұлғаны қайталап, жасамайды, қалыптасқан нысандардың дамуын, өсуін, бағыт-бағдарын, игерілген тәжірибенің психологиялық ерекшеліктерін қозғап, күш-қуат береді. Студенттерді оқыту процесінде ерекше назар шәкірттің тұлғалық сапаларына аударылады, яғни ұстаз және оқушы арасындағы байланыстың жаңа құрылымын тіктейді де, осы қызметті атқару барысында екі субъектте кез-келген ситуациялық және педагогикалық міндеттердің жолын іздестіреді [103, 106]. Мұндай оқыту-тәрбиелеу бағытының негізгі мақсаты болашақ дәрігер бойында оқу-медициналық іс-тәжірибе барысында өз мүмкіндіктерін көрсете, паш етуге көмектесу. Студенттің оқу-тәлім процесінде егеменді субъект есептелетіні жөніндегі көзқарастарды ғылыми тұрғыдан ойластыра түсінудің мәні – бұл студенттің оқу процесінде концептуалды негіз қалыптастырып, жетекші сатыларға өзінің меншікті позициялық қалауын алға тартып, жасампаздық даңғылына шығуға өз мүмкіндіктерін көрсете біліп, бой тіктеуіне қажетті жолдарды табуға жәрдемдесу [94, 96, 100, 107, 108].

Таңдалған бағыт студенттің тұлғалық бағдарда әлеуметтене қалыптасуына мүмкіндік ашатын оқу-тәлімдік іс-әрекет моделінің негізін айқындайды. Осыған орай болашақ практикалық іс-қызметтің күні ілгері жобаланған ситуацияларына шегеленіп қалмай, өзіндік бой тіктеу, меншікті позицияларының өзіндік рефлексиясына негізделген мүмкіндеріне бағыттап, жол көрсету және педагогтар мен студенттердің жоғары дәрежедегі диагностикасымен нығайту.

Білім алушыға бағытталған дайындық, біздің пікірімізше, әрбір жеке студенттің мүддесіне орай негізделе атқарылуы тиіс. Мұндай процестің қозғаушы тетігі мектеп қабырғасында қалыптасқан танымдық қор мен ЖОО-да оқу-тәлім барысында игерілуі тиіс кәсіптік дағдылар, білімдер арасындағы қайшылықтар болуы тиіс. Бұл қайшылықтар оқу-тәлім процесінде қарым-қатынастар сипатына айналады. Кәсіптік білімдер игерудің барша сатысында жүретін пікірлер, көзқарастар, ғылыми бағыт-бағдарлар, позициялар, адамгершілікті толғаныстар тоғысынан құралып, іске асып барады. Болымды нәтижелер жинақтаудың басты шарты – студенттің білім-тәлімдегі тұлғалық мәнге ие мазмұн таңдап, сындарлы талдауы мен таңдауында шәкірттің тікелей араласып, қатысуынан түзіледі [29, 30, 33, 57, 81].

Қазақстан Республикасының азаматтар денсаулығын сақтау негіздерін гуманизм және қайырымдылық принциптерін, әлемдік денсаулықты сақтау құжаттарын, сондай-ақ, дәрігерлік маманның жоғары рөлі мен ұлықты моральдық жауапкершілік этикасын басшылыққа ала отырып, болашақ дәрігердің осы жұмыста алға тартылып отырған талаптар кешенін түзуді біз өз міндетіміз деп есептейміз [85].

Бұл талаптар кешені келесідей негізгі тұжырымдардан құралды:

- кәсіби парыз және этикасын, пациенттер мүдделері мен әрбір адам және барша тұрғындар өмірі мен саламаттығына сай талаптарды басшылыққа алу;
- кез-келген адамға, оның жынысына, жасына, ұлтына әлеуметтік беделіне, дін және саяси көзқарастарына тәуелсіз дәрігерлік көмек көрсету;

- өз білімдерін тереңдетуге, кәсіби шеберлігін көтеруге, отандық және әлемдік медицина қауымдастығындағы әріптестерінің тәжірибесін зерттеп қабылдауға болған ұмтылысына ұдайы дем беріп отыру;

- адамдық қадір-қасиетке жанашырлық танытып, оны ардақ тұту;
- пациенттермен ықыласты, шыдамды және қамқор қатынаста болу;
- әріптестер тәжірибесімен білімдеріне әділ, тілектестік және сыйластық қатынас жасау;

- әріптестер іс-қызметіне дәлелді, кәсіби сын білдіру;
- дәрігерлік лауазымымен білімдерін теріс пайдаланудан аулақ болу;
- дәрігерлік этика және деонтологияның кәсіптік және жалпы этикамен байланысына шек келтірмеу;

Кәсіптік этика екі қырымен танылады: құндылықты және лауазымдық. Бұл екі құрылым диалектикалық біртұтастықта болуы шарт. Лауазымға қатысты кәсіптік моральды деонтология қарастырады. Медициналық жалпы, соның ішінде дәрігерлік этика кәсіби іс-қызметтің әлеуметтік мән-маңызын зерттеп, негіздейді, кәсіп иесіне талаптар белгілейді, медициналық маманның әрекет-қылығы мен қатынастары сипатын қайырымдылық және жамандық позициясынан айқындайды.

Дәрігерлік деонтология – бұл маман борышы, оның өз кәсіби міндеттері жөніндегі ғылым. Бұл орайда екі аспектті ажырата тану шарт. Ондай аспектер – лауазымдық және өнегелілік, осыдан біз дәрігерлік этиканы медициналық деонтология теориясы ретінде қарастырамыз, себебі кез-келген кәсіптік этика (педагогикалық, медициналық және т.б) кәсіби мораль қызметінің принциптерін және заңдылықтарын болжамдап ашады [16]. Дәрігерлік деонтология – практикалық, іс-қызметтік ғылым. Ол мамандарға қызметтік әрі лауазымдық борыштарды орындау үшін ғана емес, дәрігердің жалпы қызметін бағалауға қатысты дәрігерлік кәсіптің қоғамдық құндылығынан өріс алады. Одан өзге, борыш категориясы екі деңгейде: объективті және субъективті көрініс береді. Объективті деңгей – маманның кәсіптік қызметінен туындайтын міндеттер жиынтығы. Ал субъективті деңгей – бұл әрбір жеке медик маманның

өз қызметін атқарудағы қатынас-байланыс түзе білуі. Осы бірлік негізінде дәрігер этикасы мен медициналық деонтология тұтастығы пайда болады.

Медициналық деонтологияның практикалық қажеттігі клиникалық мамандардың дәрігер-әріптестерімен, науқастар және олардың туыстарымен қатынаста туындап қалатын конфликттік ситуацияларды болымды шешуге әрдайым дайын болғаны жөн. Дәрігердің жазатайым қателігін көре білгеннің өзінде оның намысын аяқ асты етпей, жоғары этикалық әдептілікті сақтай отырып, көмек көрсеткені абзал. Науқастар және олардың жақын туыстарымен болып қалатын дау-дамайлар көбіне соңғы субъекттердің медициналық мекеме жұмыстары жөніндегі ақпараттарды дұрыс түсінбеуінен келіп шығады. Осыдан таңдалған емдеу мекемесі, онда қабылданатын ем-дом түрлері мен қызметтер ел арасында кеңінен насихатталуы тиіс. Дәрігерлік деонтологияның негізгі категориялары – бұл борыш, міндет, жауапкершілік және онымен байланысты адалдық, аяушылық білдіру, бірліктегі қайғыру, тілектестік пен сезімталдық және т.б.

Міндеттер және оларға қатынас жасаудың әрқилы деңгейі бар. Бірінші деңгей – отан, халық алдындағы борыш. Екінші деңгей - өз кәсібіне болған міндеттілік. Бұл өз еңбегінің әлеуметтік маңызын түсінумен байланысты. Үшінші деңгей – дәрігер сырқат адам жүйесіндегі қатынастарды анықтаушы парыздар. Төртінші деңгей – дәрігер-дәрігер, дәрігер-халық, халық өкілдері жүйесіндегі өзара байланыстарды анықтаушы дәрігердің өз әріптестерімен қарым-қатынасын айқындаушы міндеттер. Дәрігер қызметінің қиындығы оның ұдайы көпсанды әрқилы адамдармен ұшыраса іс-әрекет, қатынас жасауында. Сондықтан кәсіби маңызды сапалардың бірі мұндай қызметке бейімділігі ғана емес, соның қатарында дәрігердің жалпы адамдармен, әсіресе науқастармен тілдесе, сөйлесе білу қабілетінде. Осыдан, мұндай қызмет атқарушылар алдына келесідей педагогикалық талаптар тартылады: байсалдылық, жинақылық, түсінім мен қабылдауда жоғары сезімталдылық, жылдам әрекетке келу, жад, зейін және байқағыштық деңгейлерінің жоғарылығы.

Демек науқастармен ұдайы байланыста қызмет атқарушы жалпы дәрігерлер бойында келесідей тұлғалық қасиет-сапалар болуы шарт:

1. Адам сөзіне, сөйлеу қалпына сезімталдық (науқастармен қалыпты қатынасқа түсу үшін).

2. Жоғары көз танымы мен зейін шоғырландыра білуі (нақты науқасқа қызмет көрсетуде, сырқатнама дәптерімен танысуда, экстемпоралды дәрі-дәрмектерді қолдануда).

3. Зейін тұрақтылығы (жұмыс күнінің түгелдей барысында іс-әрекет қабілеттілігін сақтай білу.

4. Шыдамдылық және ұстамдылық (конфликтті ситуациялар шығып қалғанда).

5. Эмоционалдық тұрақтылық пен бірқалыптылық.

6. Ұқыптылық және адалдық.

7. Тілдесе, сөйлесе білу.

Болашақ дәрігердің аса маңызды бітісі өзбетінше қызмет атқара білу ептілігі. Дәрігерлік іс-қызметте өз мүмкіндігін паш ете алатын маман ретінде, біздің пайымдауымызша, өзіндік кәсіби іс-әрекетті жасампаздықпен пайдалануға дайын, белгілі деңгейдегі табыс биіктігіне көтерілу мақсатында тұрмыс-тіршіліктің барша сатыларын құрастыра білетін маманды танимыз.

Біздің ойлағанымыздай, болашақ дәрігерді білім алушыға бағыттап дайындаудың сыры – оған тек пәндік білімдер, ептіліктер мен дағдыларға икемдестірумен шектелмей, оның әлеуметтік және өзіндік іске қабілетті тұлға болып жетілуіне өзіне-өзі жол тауып, беретін адамды өсіріп шығару. Өзіндік даму мен жетілуші тұлға өзінің қайталанбастығын, кәсіби іске жауапкершілігін, болашақ кәсіпкер-маман ретінде ұдайы өзіндік жетілудегі маман екендігін, кәсіби және шығармашылық іс-қызметтегі өз мүмкіндіктерінің шегі мен деңгей-дәрежесін аңдай алатындай ептілік-қабілеттерін, медицинада өз орнын, шығармашылық және медициналық потенциалын айыра білуі шарт. Бұл сапалар, біздіңше, дәрігер дайындығындағы білім алушыға бағыттап оқытудың негізгі міндет-шарттары болғаны абзал.

Аталған теориялық негіздеме біз ұсынып отырған жалпы медицина факультеті студенттерінің білім алушыға бағыттап оқыту нысанының жетілу базасының бастау бірлігіне алынды.

Нәтижелер бастапқы тарауларда алға тартылған әдебиеттердің теориялық қолдаулары көрсеткендей, жоғары білім жүйесінде білім алушыға бағыттап оқытудың әртүрлі принциптері ұсынылады. Оларды қорытумен, келесідей тізім шығардық:

- білім-тәлімді гумандыққа көтеріп, демократияластыру;
- еңбек нарығындағы даму бағыттары және ауысым өзгерістерімен салыстырғанда кәсіби дайындықтың ілгерілі, озық болуын қамтамасыз ету;
- кәсіби дамудың болымды ауысым-өзгерістілігін, ашық- жариялығын, өзгерісті-баламалылығын қамсыздандыру;
- кәсіптік дайындықта студенттің субъективті позициясына маңызды фактор ретінде назар аударып, оны жоғары бағалау;
- бүгінгі студентті болашақ маманы ретінде ардақтап, оның шығармашыл потенциалына дем беру;
- шынайы да объективті кәсіби дайындықта туындап жататын реакцияларға сәйкес маманның рефлексив белсенділігін көтеру;
- маманның кәсіби және тұлғалық өсуін, табысты бой тіктеу мен кәсіптік іс-әрекеттің аса қажет факторы ретінде назарда ұстау:

Студенттерді білім алушыға бағыттап оқыту саласында жүргізілген теориялық, қызметтік іс-әрекетті талдау зерттемелері негізінде жасаған қорытулардан таңдаған оқу-тәрбие бағытымыздың тиімділігіне арқау болар келесідей шарттар анықталды:

- білім-тәлімдік процесте еркін қарым-қатынас жасау қолайлы шарт-жағдайлар түзу;
- дәрігердің бүгінгі замандық жағдайларда кәсіби функциялар орындау мүмкіндіктерін нығайтып, кеңіте түсу;
- мемлекеттік білім-тәлімдік стандартты орындау;

- оқу-үйрену барысына тартылған студенттің жеке-дара ерекшеліктерін ұдайы ескеріп отыру;
- жаңа технологияларды ескерумен оқу жоспарларының баламалығына жол ашу.

Біз таңдаған моделіміздің мазмұндық құрылымына ықпал жасайтын жағдаяттар арасында бүкіл қоғамның және жеке адамдардың қоғамның бүгінгі дамуымен перспективасындағы мақсаттары және мүдделерін айыра білу қажет. Оқу-үйрету процесінің өзіндік бастауы алдында және оның соңғы нәтижесінде жоғарыда аталған мақсаттардың іс-жүзінде атқарылуы күтіледі. Осыдан, болашақ дәрігер дайындаудың мазмұны бірнеше компоненттерден құралады. Олар дидактикалық тұрғыдан қайта өңделіп, болашақ маманның кәсіби дайындығына ылайық білім алушыға бағыттап оқытуға сәйкес оқу-үйретім материалы түрінде; оқу-үйретім барысында және әрқилы ситуациялар мен студент тұлғасының кәсіптік сапаларды игеру барысында туындайтын субъект-субъекттік қатынастар тәжірибесі түрінде жинақталуы.

Зерттеу әдістері. Өз зерттеулеріміздің барысында оқытудағы студентке бағыттап тәлім-тәрбие беру жүйесін іске асыру жолында біз әрқилы сабақ жүргізу әдістерін пайдаландық, академиялық уақыттың 90%-ын медициналық ЖОО-да енді қалыптасып жатқан инновациялық студентке бағыттап оқыту жобасына арнадық. Студентке бағыттап оқытуды ынталандырудың негізгі түрлерінің бірі проблемалық дамытушы оқу-үйретім жүйесін енгізу, бұл өз кезегінде тәлімдік процестің жеке бағдар-бағытын қамтамасыз етеді [180, 167]. Тұлғаның әлеуметтік маңызды сапаларын қалыптастыру тәжірибелік сабақ іс-әрекеттерін орындау әдістерімен байланысты келеді. Ондай әдістер салыстырмалы түрде үш топқа бөлінеді:

- талқыланатын оқу материалының құрылымын таңдау және өңдеу; студенттермен өзара әрекеттестікке келудің сипатын таңдау, оның тиімділік тараптарын талдау және бағалау;
- оқу үдерісінде педагог пен шәкірттің педагогикалық өзара әрекеттестігінің амалдары мен мысалдары;

- студенттерді психологиялық-педагогикалық дамыту және реттеу-түзету әдістері.

Бұл орайда негізгі қатынас түрі ұстаз және шәкірттің бірлікті қызметтестігі. Мұндай көзқарас студенттердің жоғары белсенділігіне, өзіндік даму, іштей ұтымды толығыға болған ынта-ықыласқа жол ашады. Бүкіл оқу-үйретім процесі және оның әрқандай бөліктері ұстаз және шәкірттердің біртұтас жүйенің тең құқықты мүшелері сипатында әрекет жасауынан тиімді болатындықтан, олар тәжірибелік сабақтарда өзара әрекеттестікте болу қажеттігі туындайды.

Медициналық жоғары оқу орнында теория мен практиканы тиімді байланыстырудың бір формасы – бұл тәжірибелік сабақтар. Тәжірибелік сабақтар нақты курс бойынша теориялық материалдың тереңдетіле ұсынылуын көздейді, мұндай ниет шәкірттердің жоспарлы әрі дербес, өзіндік жұмыс атқаруынан ақталады. Семинар сабақтардың жеке-даралықты сипатта болуы оқытушының да, студенттің де мұқият ұжымдастырылуы мен дайындығын қажет етеді [111, 112].

Тәжірибелік сабақтардың дайындығы алдымен келесідей негізгі ережелерді ескерген жөн:

1. Тәжірибелік сабақтардың формасы (медициналық жоғары білім беру бағдарламасындағы оқытудың негізгі әдістері). Бұл жағдайдағы негізгі шарт – тақырыпқа қызығушылық, оның толық меңгерілуі, студенттердің жоғары белсенділігі, олардың жеке-даралығын ашу.

2. Тәжірибелік сабақтардың ерекшеліктерін ескеруімен оқытушы тарапынан оның жұмыс жоспарының түзілуі (әрбір студенттің жеке даралықты іс-әрекетін бағалау, оның оқу материалын зерттеу және талдауда қатысуына мән беру).

Тәжірибелік сабақтарды табысты етуі оның формасы мен әдістерін дұрыс таңдаудан. ЖОО-да жинақталған тәжірибелермен таныса отырып, келесідей тиімді әдістерді таңдадық:

1. Шағын топтарда оқыту (SGL, small group learning)

2. Кейске негізделген оқыту (CBL, case-based learning)
3. Мәселелерге/есептерге негізделген оқыту (TaskBL, task-based learning)
4. Топта жұмыс істеуге негізделген оқыту (TBL, team-based learning)
5. Құрбы-құрдастары арқылы оқыту (PAL, peer-assisted learning)
6. Проблемаға бейімдеп оқыту (PBL, problem-based learning)

Оқу-үйретім үдерісінде оқытудың жаңа әдістері өте көп. Сол әдістердің бірі - шағын топтарда оқыту (SGL, small group learning) әдісі. Бұл әдіс пән бойынша ғылыми білімдердің жүйеленген негіздерін, нақты ғылымның қалпы мен болашағын айқындайды, күрделілеу және негізгі мәселелер бойынша студенттер назарын қадағалайды, белсенді танымдық әрекетке ынталандырады.

Шағын топтарда оқыту (SGL, small group learning) соңғы жылдары шағын топтарда оқыту (бірлескен оқыту), яғни, біріккен тапсырманы орындау үшін микротоптардағы білім алушыларды біріктіру әдісі соның ішінде жоғары білім берудегі ең тиімді және танымал технологиялардың бірі болды. Көптеген жылдар бойы мұндай оқыту әдісі даралық пен бәсекелестік қағидаттарына негізделген. Өз бетімен жұмыс істеу және белгіленген мақсаттарға жету мүмкіндігі өте маңызды. Бірақ бүгінгі таңда, өзара әрекеттесу және қойылған міндеттерді шеше отырып, бірге жұмыс істеу мүмкіндігі үлкен рөл атқарады. Экономиканың қарқынды дамуы, ең алдымен, жинақтау, талдау және ақпарат беру жоғары технологиялық және ультра жылдам үдерісі арқасында мүмкін болып табылады. Бұл әдіс табысты кәсіби мүмкіндіктің арқасында жалғыз орындау мүмкіндігі болмайтын тапсырмаларды командалық жағдайда шешуге жағдай жасайды. Сондықтан шағын топтарда оқыту соңғы кездері оқытудың танымал әдістерінің бірі болып табылады, себебі, бұл әдіс барлық студенттерге жұмысқа белсене қатысуға, әртүрлі көзқарастарды бағалай білуге, бір-бірінен үйренуге, әр түрлі рөлдерді ойнауға, ынтымақтастық дағдыларын, өзара қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Студенттер топта бірге жұмыс жасау арқылы берілген тапсырманы бірге орындауға тырысады. Бұл жағдайда, берілген тапсырма топтың барлық мүшелері қатысатындай, ешкім жұмыссыз қалмайтындай көлемде болу керек. Осы әдісті жүзеге асыру

барысында оқытушының рөлі өзгереді, яғни ақпарат көзін беруші, кеңесші және дұрыс бағыт беретін бағыттаушы болып табылады. Топтық оқытудың тағы бір артықшылығы - оқытуға көп деңгейлі тәсілдерді енгізу мүмкіндігі. Оқытушы студенттерге әртүрлі деңгейдегі тапсырмалары бар әр түрлі потенциалдар мен қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда бұрын «әлсіз» деп танылған студенттер тақырыпты зерттеп, берілген тапсырманы орындау үшін қабілетін көтеруге тырысып, нәтижесінде студенттің пәнге деген қызығушылығы артады. Топтық оқыту мына принциптерге негізделеді: әр студентке тең тапсырма, жеке дара есеп беру, позитивті іс-әрекетке, әлеуметтік өзара іс-қимыл. Тыңдаушылардың әлеуметтік өзара әрекеттесуі тұтастай алғанда топтағы психологиялық климатқа жағымды әсер етеді: студенттер сапалы жаңа әлеуметтік рөлдерді алады, бұл олардың қарсыластарынан сол команданың мүшелеріне айналады. Топтық жұмыс осындай коммуникативтік дағдылар мен басқа да дағдыларды қалыптастыруға және дамытуға көмектеседі: досты тыңдауға және сенім артуға, бір топтың сұрақтарына жауап беріп, әртүрлі пікірлерді қабылдап, топты басқаруға және «кері байланысқа» құруға негізделген. Мұның бәрі, сайып келгенде, командада жұмыс істеу қабілетін қалыптастырады. Позитивті өзара тәуелділік принципі барлық топтың жұмысын табысты орындау осы топтың әр қатысушысының жұмысының нәтижелеріне байланысты екендігінде жатыр. Оң қарым-қатынас жасау топ мүшелерінің ортақ нәрсені, мысалы, жалпы мақсат, сыйақы, материалдар, рөлдер мен тапсырмаларды бөлуі ортақ болғанда пайда болады. Бұл жетістік бүкіл топтың жұмыла жұмыс жасағанында ғана емес, топтың әрбір мүшесінің әрбір жеке үлесінің арқасында маңызды болып табылады. Топтағы әрбір студенттің көпшілік алдында жұмысты атқаруы нәтижелерін ұсынудың қажетті шарты болуы керек. Топтық тренинг шеңберінде көптеген құрылымдар әрқайсысы жеке түрде жеке есеп беруді көздейді, яғни жеке есеп беру принципін іске асыру болып табылады. Топта әрбір бірдей ықпал рөлдердің қатысуын қамтамасыз етіп жұмыс жобалануы тиіс.

Кейске негізделген оқыту (CBL, case-based learning). Болашақ дәрігерлерді емдеу және диагностика әдістерін құзіреттілік деңгейінде дайындау үшін клиникалық кафедраларда кеңінен қолданылады [17].

Клиникалық жағдайға негізделген білім беру әдісі командада ситуациялық есеп, рөлдік ойындар көмегімен жүзеге асырылады. Бұл тәсіл студенттер арасында функциялар мен жауапкершілікті тағайындауға мүмкіндік береді. Командалық жұмыс қиын тапсырмаларды бірлесіп шешуге, бір-біріне көмектесуге, команда мүшесі шешімдерін қабылдауға және құрметтеуге, өз көзқарасын қорғай білуге, коммуникативтік дағдыларды үйренуге, ұжымдық тәрбиенің дамуына ықпал етеді. Командада жұмыс істеудің бір шарты - студенттерді дұрыс таңдау. Командада білім деңгейлері әр түрлі студенттер, екі күшті және әлсіз студенттер болуы керек. Тек осы ереже сақталған жағдайда, яғни, коммуникативтік дағдылар оқыту, қиын жағдайларда көмек және қолдау көрсетуге қабілеттілікті дамытып, нәтиже алуға болады.

Клиникалық жағдайды талдағанда, студенттер бұрын алған білімдерін естеріне түсіруі керек. Мысалы диагноз қою үшін, биохимия, иммунология, зертханалық сынақтар түсіндірмесімен, анатомия, патологиялық анатомия (ағзалар мен жүйелердің құрылымы), физиология (мүшелер мен жүйелердің функциясы), патологиялық физиология (ықтимал ауытқулар, олардың салдары және т.б.). Емдеу жоспарын құру үшін фармакологиядан (дәрілердің фармакокинетикасы мен фармакодинамикасы) алған білімдері өте маңызды.

Мәселелерге/есептерге негізделген оқыту (TaskBL, task-based learning) (тапсырмаға негізделген оқыту маңызды тапсырмаларды орындау барысында жүргізіледі. TBL әдісі шынайы қарым-қатынас үшін тілдің шынайы қолданылуына бағытталған. Бұл лауазымда ТБЛ сабағының мүмкін кезеңдерін анықтайтын және TBL сабағының мысалын келтіретін нәрсе туралы айтып береміз. Тапсырмаларды анықтау TBL-ті түсіну үшін біз қандай тапсырманы анықтауымыз керек. Уиллистің айтуы бойынша, тапсырмалар нақты жағдайлар немесе педагогикалық мақсат болуы мүмкін. Екі жағдайда да міндетті:

- студенттерге белгілі бір пішінге немесе құрылымға емес, мағынаға баса назар аударатырып, ақпарат алмасуға мүмкіндік беру;

- нақты мақсатқа жету керек: студенттер тапсырманы аяқтағаннан кейін алуға тиіс нәтижені білуі керек. Нәтиже әртүрлі болуы мүмкін. Бұл YouTube бейнетаспасы, проблеманы шешу үшін іздеу немесе ақпаратты сұрайтын электрондық поштаны жасау болуы мүмкін;

- көп адамдар үшін қолдануға болатын нәтижеге әкеледі;

- нақты әлемдегі әрекеттерге сілтеме жасаңыз.

Топта жұмыс істеуге негізделген оқыту (TBL, team-based learning). 1970-жылдары Оклахома университетінің бизнес-факультетінің профессоры Ларри Мишельсеннің командалық-бағдарланған нұсқауы болды. Бұл әдіс АҚШ-тың медицина университеттерінде сәтті қолданылуда, олардың 77-нен астамы жоғары медициналық қызметкерлерді даярлау үшін TBL-ды пайдаланады. Бүгінгі күні Қазақстанның барлық медициналық ЖОО-да командалық-бағдарланған оқыту әдістемесі кеңінен қабылданды және қолдаулар тапты [17, 22]. Командалық бағдарланған оқыту - әртүрлі деңгейдегі 3-4 студенттің шағын топтарында жұмыс істеуге негізделген оқыту әдісі, ал топтардың құрамы тұрақты болуы керек. TBL әдісінің негізгі мақсаты студенттерді жаңа білімдерді түсінуге және меңгеруге көмектесу үшін командада жұмыс істеуді үйрету; әрбір студент өзін сенімділікті беретін, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын топтың қолдауын сезуі керек. Командалық бағдарланған оқыту бағдарлары, атау бойынша, командалық жұмыс дағдыларын дамыту, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. Сабақты өткізудің осы технологиясы студенттерге курсты оқып-үйренудің мақсатын түсініп, лекцияда алынған теориялық білімді, іс жүзінде семинарды тәжірибеде қолдануға бағытталған. Командада жұмыс істеу қиын мәселелерді түсінуге және оларды меңгеруге көмектеседі, проблемаларды шешуде өзара ынтымақтастықты дамытуға ықпал етеді [23].

Әрбір топ жеке тапсырманы алады. Мәселені топтарда талқылау білімді нығайтуға, материалды терең түсінуге ықпал етеді. Топтағы командалық

жұмыстың нәтижесінде, сосын барлық топтар бірлесе отырып, барлық материалды меңгеріп, топтың барлық студенттеріне қол жеткізеді.

Құрбы-құрдастары арқылы оқыту (PAL, peer-assisted learning). Құрбы-құрдастар арқылы оқыту сессия тақырыптарын бір курс жоғары немесе төмен немес басқа топта оқитын студенттермен талқылауды қамтиды. Бұл әдіс бір жыл төмен оқитын студенттерге өте пайдалы, себебі, жақын арада ғана өткен тақырыптарды жоғарғы курс студенттерінен жоғары білімдерін толықтырады және талқылауды жеңілдетеді. Өтпелі үдерістің өзі жақында өтті. Ол түсінуге және тақырыпқа да көмектесе алады академиялық сауаттылықты дамытуға және студенттердің дағдыларына арналған алаң ретінде әрекет етеді.

PAL көшбасшылары үшін мұндай әдіс тек алған білімдерін еске түсіру ғана емес, сонымен қатар көшбасшылық, жобаларды басқару, коммуникация және тұлғааралық дағдылар дамыту қабілеттеріне машықтанады. Қатысушыларға лекциялар мен семинарларда қамтылған тақырып мазмұнын талқылауға мүмкіндік туады және бірлескен талқылау арқылы ақпарат немесе академиялық сауаттылықты жақсартады.

PAL артықшылықтары. Құрбы-құрдастар арқылы оқыту әдісімен тұрақты сабақ жүргізу студенттердің алаған білімдерінің бағасыда жақсартады. Сондай-ақ жеке PAL-тың бір сағаты үш сағаттан астам жеке зерттеулерге тең екендігі көрсетілген. Сондықтан барлық студенттер тәрізді уақыты аз көлемдегі студенттерге құрбы-құрдастар арқылы оқыту әдісі уақытты үнемді пайдалануға көмектеседі. Бұл жауап алу, қателіктер мен сенімділік үшін қауіпсіз орын. Сондай-ақ тиімді оқыту әдістеріне арналған стратегияларды дамытуға мүмкіндік туады. Күнделікті сабақтарға ретсіз баратын студенттер үшін сол аптада оқытылған материалды түсінудің жақсы әдісі. Бұл сондай-ақ курстың басқа студенттерімен достық қарым-қатынас жасаудың керемет жолы.

Проблемаға бейімдеп оқыту (PBL, problem-based learning). Проблемаға негізделген оқыту кәсіби білімдер, дағдылар мен ептіліктерді шығармашылық шеберлік және зияткерлік, шығармашылық және ойлау дағдыларын дамыту

нәтижесінде оқытушы берген тапсырманы өз еркімен белсенді шешуге бағытталған оқыту үрдісін ұйымдастыру әдісі [17,18].

Басқаша айтқанда, «мәселені» жасай отырып, студенттің білім, тәжірибе және іс-әрекет дағдыларын пайдалана отырып, оны шешу жолдарын іздестіру.

Бірінші рет проблемалық бағдарланған оқыту Канада мен Австралия университеттерінде қолданыла бастады. Біраз уақыттан кейін Нидерландыда пайда бола бастады [18]. PBL-нің ең үлкен жетістігі медициналық білімде болды. Өмірлік жағдайларға ұқсаса проблемалар немесе ситуациялық тапсырмаларды құру, студенттерге келешекте шынайы кәсіби ортаға тез бейімделуге мүмкіндік береді. Проблемаларды өз еркімен шешу өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі оқыту және өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастырады және болашақ дәрігердің жауапкершілігін арттырады.

Проблемалық бағдарланған оқыту-білімнің саналы, мотивациялық бағытына әсер етеді.

Оқытушы студенттерге жаңа мәселе қою арқылы мәселені шешу үшін жаңа, жетіспейтін білімді табуды талап етеді. Проблемалық бағдарланған оқыту ең бірінші студенттердің танымдық қабілетін белсенділендіруді, мақсатты проблемалық оқытуды, логикалық ойлауын қалыптастыруды, шығармашылық қасиеттерін дамытуды қамтиды [19].

Проблемалы оқытудың мақсаты - студенттердің ойлау белсенділігін дамыту. Проблемалық-бағдарланған оқытудың артықшылығы: студенттің өз жауабын айқын тұжырымдап және дәлелдемелермен нақты жауап береді, бұрын алған білімдерін және дағдыларын бекітеді, тобындағы студенттермен ынтымақтастықта болады, проблеманы ұжымдық шешуді қалыптастырады.

Осылайша, мәселеге бағытталған оқытудың принципі ретінде білімнің ерекше ұйымын ғана емес, сонымен қатар материалды іздеуде ерекше әдісті талап етеді - бұл мазмұнды іздестірудегі студенттің ой-әрекеттері арқылы.

Проблемалы тапсырма - білім беру проблемасын білдіретін дидактикалық тұжырымдама. Оқытушы студенттер алдында нақты жағдайға байланысты мәселе түрінде сұрақты (тапсырманы) қойып отырады.

Сонымен қатар, оқытушы нұсқаулықтар мен ережелерді ұсынбайды, содан кейін студенттер тапсырманы өздері аяқтауы тиіс. Мәселені шешу, берілген сұрақтың жауабын табу студенттердің білімді, ақылға қонымды, логикалық ойлауды іздеуге, студенттерді жаңа «жаңалықтарға» және қорытындыларға жетелеуін талап етеді. Мәселелік күштерді шешудің осы тәсілін студенттер өздері шешім қабылдауға, бұрыннан келе жатқан бөлімдерде бұрын алған білімдерді қорытуға, ойлануға, қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Проблемалық проблеманы шешу студенттерге білімнің бастапқы көлемін алуға мүмкіндік береді, солай болмаған жағдайда проблеманы шешу мүмкін болмайды.

Мәселе жағдайын жасау үшін келесі шарттарды сақтауыңыз керек:

1) Оқытушы тапсырмаған мәселе студенттердің жаңа білімді іздеуін талап етеді, оның ассимиляциясы сабақтың тақырыбы бойынша беріледі. Сонымен қатар, мәселе бұрын алынған білімге негізделуі керек, содан кейін ол студенттер арасында қызығушылық тудырады, жаңа, жетіспейтін білімді іздеуге ұмтылады.

2) Ситуациялық тапсырмалар, проблемалық мәселе бар іскерлік ойындар проблемалық міндеттер ретінде пайдаланылуы мүмкін.

3) Студенттер өздеріне жүктелген міндеттерді шеше алмаған жағдайда, оның мәнін, проблемаларын түсінбейді, мұғалім проблемалық жағдайды түсіндіріп, оқушыларды мәселені түсінуге көмектесетін қосымша материалдарды ұсынуы мүмкін.

4) Егер проблемалық тапсырма тым қиын болса да, түсініктемелерден кейін студенттер оны орындауға қабілетсіз болса, мұғалім кейбір қарапайым сұрақтар мен тапсырмалармен бөлісе алады. Қарапайым міндеттерді шешу бастапқыда берілген проблемалық мәселені шешуге серпін береді.

5) Топтың әрбір студентті проблемалық міндеттерді шешуге қатысуы керек. Проблемалық тапсырманы шешу, әр қатысушы өз көзқарастарын білдіруге бастама алуы мүмкін.

Жоғарыда келтірілген оқыту әдістері студенттерді студентке бағыттап дайындауда өте құнды болатынын анықтадық.

Осылайша, біз студенттерді студентке бағыттап оқыту-үйретудің тиімділігін қамсыздандырып, оқу нәтижесін көтеретін белсен оқыту әдістеріне сипаттама жасадық және оларды игерілген білім қорын экспериментте анықтау үшін пайдаландық.

Медициналық жоғары оқу орындарында оқу үрдісіне студентке бағыттап оқыту әдісін енгізу қажеттілігі қазіргі кезде қатты сезіледі. Бұл студенттердің білім алу, икемділігі мен дағдыларының нәтижелері жетекші мақсаттарын анықтайтын білім берудің дәстүрлі ұйымдастырылуынан гуманистік тұлғалық бағдарға көшумен байланысты.

Студентке бағыттап оқыту әдісі медицина факультетіндегі студенттердің танымдық белсенділігін дамыту үшін белгілі бір әлеуетті мүмкіндіктер бар екенін, оқу үдерісінің дәстүрлі және жеке тұлғалық түрін салыстырмалы талдауы көрсетті, ол болашақ дәрігердің даярлығына оң әсерін тигізеді [120, 122, 123]. Оқу іс-әрекетіндегі студенттердің танымдық белсенділігін дамытуға студентке бағыттап оқыту әдісі әсерінің педагогикалық мәнін теориялық талдаудан келесі қорытындылар шықты:

- студенттің танымдық белсенділігі - бұл оқыту үдерісі кезінде жасалған, белгілі бір студентке бағытталған жағдайлар әсерінен қалыптасқан сапа;

- ішкі алғышарттар болып студенттердің өз мүдделері қызмет етеді, алайда ол мүдделер оқу үдерісі барысында жағымды және жағымсыз жаққа өзгеруі мүмкін;

- белсенділіктің сыртқы алғышарттары болып оқытушы мен студенттің өзара іс-әрекетінің бүкіл кешені табылады; ол табысты оқу-танымдық іс-әрекетке әкелетін педагогикалық өзара әрекеттесудің жағымды ықпалы, ол тек объективті маңызды ғана емес сондай-ақ студенттер өздері қабылдаған болады;

- студентке бағыттап оқыту әдісінде студент объект ретінде емес, танымдық процестің белсенді қатысушысы және онда оның негізгі ерекшелігі оның белсенділігі болып табылатын субъект ретінде болады;

- студентке бағыттап оқыту әдісінің танымдық белсенділікке әсері мотивация, субъекттік тәжірибеінен өзектендіру, студенттердің рефлексиясын қалыптастыру арқылы болады.

Осы аумақтағы зерттеулерді салыстыру кезінде, студентке бағыттап оқыту әдісіндегі танымдық белсенділік, танымдық іс-әрекеттің бірнеше негізгі компоненттерінен құрылатынын анықтадық: мотивациялық, операциялық, эмоционалды-еріктік және тұлғалық-маңызды [14, 82, 117].

Зерттеу нысаны медицина факультетіндегі педагогикалық үдеріс болды. Диагностикалық тестілеу әдісі пайдаланылды. Келесі міндеттер қойылды:

- факультеттің оқу жоспарында басымдыққа ие оқу тәсілдерін анықтау;
- оқу үрдісіне және студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыратын жағдайларға теріс қатынас тудыратын себептерді анықтау;
- студенттерді танымдық белсенділік деңгейі бойынша бөлу.

Медицина факультетінің оқу үрдісінде оқытудың дәстүрлі көзқарасы басымдық танытатындығын көрсетті, нәтижесінде ол оқу мен тәрбиелеу үдерісіне және студенттердің танымдық дамуының тиімділігіне теріс әсер етуі мүмкін екенің зерттеу нәтижелері көрсетті.

Студенттердің танымдық белсенділігінің төмендеуінің негізгі себептері анықталды:

- психологиялық, жеке және тұлғалық ерекшеліктерді аз қамтылған профильді пәндерді оқуға негізделген оқу бағдарламаларындағы кемшіліктер;
- медицина факультетіндегі оқу үрдісінің студентке бағытталған бағытын енгізуді және кеңейтуге мүмкіндік беретін жаңа технологиялардың төмен деңгейі;
- оқу және тәрбие үдерісінде оқытушы мен студенттің арасындағы қарым-қатынастың төмендеуі.

Студенттің белсенділік әрекетін ынталандыратын негізгі шарттар: студенттің субъекттік тәжірибесін өзектілеу, субъект-субъектік қатынастарды құру, рефлексия қабілетін дамыту. Субъекттік тәжірибені өзектілеу студенттің академиялық тәртіпте өзінің интеллектуалдық және шығармашылық дамуының негізін табуға мүмкіндік берді. Субъект-субъекттік қатынастарды қалыптастыруға оқытудың әдеттегі түрін дәстүрлі емес түрге өзгерту арқылы қол жеткізілді. Олар: шағын топтарда оқыту (SGL), кейске негізделген оқыту (CBL), мәселелерге/есептерге негізделген оқыту (TaskBL), топта жұмыс істеуге негізделген оқыту (TBL), құрбы-құрдастары арқылы оқыту (PAL), проблемаға бейімдеп оқыту (PBL).

Нәтижесінде студенттің позициясы өзгерді: студенттің рөлінен бастап, ол басқа рөлге көшті (мұғалім, кеңесші, дайын маман, әріптестерінің іс-әрекетін ұйымдастырушы). Өз іс-әрекеттерін көрсету дағдыларын дамыту студенттерге өз қызметін басқа адамдардың позицияларынан бағалауға мүмкіндік берді.

Студенттердің танымдық белсенділігін, біз белсенділіктің даму деңгейлеріне негізделіп қарастырдық, яғни төменнен жоғарыға қарай. Танымдылық белсенділіктің төмен деңгейі жүйесіз сабақтан қалған, сабаққа төмен дайындалатын, дәріс және практикалық сабақтарды жіберетін студенттерде байқалды. Осы деңгейдегі студенттер автоматты түрде есте сақтауға және оқытушы берген схемасы бойынша білімдерін жаңғыртуға ұмтылысымен ерекшеленді. Оларда тапсырманы терең зерделеуге танымдық қызығушылығы болмады, олар мақсаттарды қоя алмай, өздерінің іс-әрекеттерін көрсете алмады. Танымдық белсенділіктің орташа деңгейі сабаққа жүйелі және сапасыз дайындалған студенттерде анықталды; олар үшін зерттелген мән-мағынаны түсіну, білімді маманның практикалық жұмысында қолдану тән болды. Бұл деңгейде студент өзіне қызық сұраққа жауап іздейтін эпизодтық ұмтылыс көрсетеді. Оның бойында жұмысын аяғына дейін жеткізуге деген тұрақты ерік күші бар, кездескен қиындықтарға қарамастан оқытушымен бірлесіп мақсат қою және түсінісу басым болады. Танымдық белсенділіктің жоғары деңгейі әрдайым сапалы түрде сабаққа дайындалатын студенттерде

байқалады. Бұл деңгей студент құбылыстарды, процестерді теориялық тұрғыдан түсінуге, оқу іс-әрекет процесін детуындайтын проблемаларды шешуге, тәуелсіз ізденуге қызығушылығымен сипатталады. Бұл деңгей студенттің ерік-күш қасиеттерімен, тұрақты танымдық қызығушылықтарымен, өз алдына мақсат қоюмен және өз іс-әрекетін басқалармен түсінісіп орындаумен сипатталады.

2017-2018 оқу жылының көктемгі семестрінде 1 курс студенттерінің және осы студенттердің 2-курсында 2018-2019 оқу жылы, күзгі семестрінде танымдық белсенділік деңгейі зерттелді.

Зерттеу кезінде студенттерді танымдық белсенділік деңгейлері бойынша бөлінді; медицина факультетінің 1 курсынан 105 студент таңдалды.

Алынған көрсеткіштерге талдау жасау барысында, дәстүрлі оқыту әдістерін қолдана отырып, студенттерге сабақ өткізу кезінде танылған критерийлер бойынша, танымдық белсенділіктің орташа деңгейіне жатқызылуы мүмкін студенттердің пайыздық үлесі 50%, жоғары деңгей 24%, ал төмен деңгей 26% құрады.

Эксперименттің келесі кезеңін жоғарыдағы студенттер екі топқа бөлінді: бақылау (дәстүрлі оқыту әдістерімен) және эксперименталды топ (студентке бағыттап оқыту әдісімен).

Эксперименттік және бақылау топтары бойынша алынған нәтижелер оқу үрдісінде тұлғалық бағытта немесе дәстүрлі тәсілдерді қолдануға байланысты студенттердің танымдық белсенділігінің даму динамикасын анықтады.

Эксперименттердің негізгі нәтижелері келесі болды: эксперименталды топтағы студенттердің танымдық дамуының жоғары деңгейі 26%-дан 58%-ға жоғарылап, орташа деңгей 53%-дан 32%-ға және төмен деңгей 21%-дан 10%-ға азайды. Ал бақылау тобында бақылау студенттердің танымдық дамуының жоғары деңгейі 21%-дан 26%-ға жоғарылап, орташа деңгей 57%-дан 52%-ға және төмен деңгей 22%-дан 19%-ға ғана азайды. Эксперименталды топтағы студенттердің көпшілігінің орташа және жоғары танымдылық белсенділік деңгейіне ауысуы, олардың бойында зерттеп жатқан процестерді теориялық

түсінуі, мәселенің шешімін өз бетінше іздеуі, бағдарламалық материалдарды жақсы білуі, негізгі білімдерді терең түсіне білуі байқалады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, білім беру үрдісі құрылған негізбен, яғни ол негізделетін тәсілдер мен студенттердің танымдық белсенділігінің даму деңгейі арасында анықталған тәуелділікті атап өту керек.

Болашақ дәрігерлерді оқыту тәжірибиесінде студентке бағыттап оқыту әдісін қолдану, студенттер арасында танымдылық белсенділігі орташа және жоғары деңгейге көтерілген студенттер санын айтарлықтай арттырды.

Біздің зерттеуімізге негізделген басты идея - студентке бағыттап оқыту әдісін жүзеге асыру барысында студенттердің рефлексиялық ұстанымын қалыптастыру.

Рефлексия - бұл ішкі психикалық әрекеттер мен күйлерді субъектінің өзіндік тану процесі [35]. «Рефлексия» ұғымы философияда пайда болды және жеке адамның өз ойында болып жатқан нәрселер туралы ойлау үдерісін білдірді. Р.Декарт рефлексияны индивидарлық сыртқы нәрселерден арылып өз ойының мазмұнына зейін аударғанмен теңестіреді.

Дж.Локк сезіммен рефлексияны бөлді, сондай-ақ рефлексияны арнайы білім көзі ретінде түсіндірді (ішкі тәжірибие, сезім мүшелерінің сезімдерімен сыртқыға қарағанда дәлелденіп негізделген). Әлеуметтік психологиядағы рефлексия болмыстағы субъект - адам немесе қоғамды, басқа индивид немесе қоғаммен шын мәнінде қалай қабылданатын және бағаланатын түсіну формасы ретінде болады [21, 158, 161]. Рефлексия – субъектінің тек өзін білу немесе түсіну ғана емес, сонымен қатар «рефлексиялаушы» адамның жеке ерекшеліктері, эмоциялық реакцияларын және когнитивтік (таныммен байланысты) түсініктерін басқалар білетіндігін және қалай түсінетіндігін анықтау [71, 160]. Бұл түсініктердің мазмұны бірлескен іс-әрекет мәні болған кезде, рефлексияның ерекше түрі – пәндік -рефлексиялық қатынастар дамиды. Рефлексияның күрделі процесінде субъектілердің өзара бейнесін сипаттайтын кемінде алты позиция беріледі: шын мәнінде субъектінің өзі, өзін қандай етіп көретіндігі, басқаларға қалай көрінетіндігі, дәл осы үш позиция басқа

субъектінің көз-қарасымен. Осылайша, рефлексия екі еселенген, айнадағыдай ұқсас, субъектілердің бір-бірі өзара бейнелеу, бір-бірінің ерекшеліктерін жаңғырту, қайта жасау оның мазмұны болады.

Рефлексия - оқу және қарым-қатынас процесінде өзіңіздің мінез-құлық және түрлі қатынастарын өзгертуге мүмкіндік беретін, жеке тұлғаның қасиеттерінің бірі. Зерттеудің нәтижелері мен психологиялық бағыттағы жұмыстар рефлексияның шығармашылық қабілеттерімен, өзін-өзі басқарумен өзара тығыз байланысы бар екендігін растайды [152, 153, 155]. К.А.Абулханова-Славскаяның пікірінше, өзін-өзі басқару ең жоғары деңгей болып саналады, оның негізі өзін іс-әрекет субъектісі ретінде қабылдау процесі болып табылады [2]. Бұл үдерістің негізгі кезеңі - өз санасының құбылыстарын тану және талдау түріндегі рефлексия болып табылады.

К.Я. Вазинаның пікірінше рефлексияның пайда болуының шарты адамның үлгіден ауытқуы болып табылады, яғни адам өз іс-әрекетіне немесе үлгісіне қағаттанбайтындығын түсінуі, өз кезегінде іс-әрекетті және ойын өзгертудің шарты болады. В.Винник және В.В.Тимофеева рефлексия құралы болып табылатын механизмдерді ажыратады. Олардың арқасында субъект өзін-өзі анықтауды, өзінің «Менін» таниды және түсінеді, жағдайдың және болмыстың мәнін тұтастай ажыратып жүзеге асырады. Осындай құралдарға авторлар логикалық, эвристикалық, жеке және әлеуметтік механизмдерді жатқызады. Рефлексия нәтижесі «іс-әрекеттің бастапқы схемаларын және рефлексия процесі аяқталғаннан кейін пайда болған схемаларды салыстыру арқылы» бекіту болып табылады [162, 163]. Осылайша, рефлексия ескірген, қанағаттанарлықсыз схемалар мен іс-әрекеттер тәсілдерін жобалау бойынша іс-әрекет бойынша табылады.

Рефлексияның пайда болу шарты жеке қарама-қайшылықтар жүйесі болып табылады. Оқу үдерісінде бұрын алған білім мен жаңа міндеттер арасында жиі қайшылық туындайды, олар студентке психологиялық қиындықтар тудырып, оны ойлау іс-әрекетіне итермелейді. Рефлексияның әр түрлі түрлері мен деңгейлері бар, алайда «оқытушы-студент» бірлескен жұмысын

ұйымдастыруда рефлексияның бақылау және әдістемелік функциялары тәжірибелік қызығушылық тудырады. Рефлексияның әдіснамалық қызметі жасап жатқан іс-әрекет нәтижелеріне және нысаналарына тәсілдер мен әдістер кешендерінің мақсаттарға сәйкестігін субъект түсінуіне бағытталған. Рефлексияның бақылаушы қызметі алынған нәтижелер мен бұрын алынған нәтижелер арасындағы айырмашылықты анықтайды. Осы саладағы ғалымдар өткізген зерттеулер, студенттің үнемі рефлексия күйінде болуы, теріс ықпал беретіндігін анықтаған, сондықтан көрсеткендей, оқушыны тұрақты түрде көрсету жағдайында теріс әсер етуі мүмкін, сондықтан рефлексиялық позицияны уақтылы қабылдауға қажеттілік бар.

Осылайша, Н.Ю.Поштук, М.И.Идрованың тәсілін қолдай отырып, оқу үдерісіндегі студенттің шығармашылық бағдар шыңы, оның рефлексия негізінде дамыған өзіндік санасы болып табылады [70]. Студенттің рефлексиялық ұстанымының қалыптасу дәрежесін, келесі көрсеткіштер бойынша бақылау әдісін пайдаланып бағалауға болатындығы анықталған:

- ойлаудың сыншылдығы;
- өз ұстанымын дәлелдеуге және негіздеуге ұмтылу;
- мәселені талдау және сұрақ қою қабілеті;
- талқылауды өткізу қабілеті мен ұмтылысы;
- өзін-өзі адекватты бағалауға дайындық.

Зерттеу барысында негізгі диагностикалық көрсеткіш ретінде біз, жеке тұлғаның өз ерекшеліктерін, білім деңгейін және қоршаған адамдармен өзара әрекеттестік ерекшеліктерін өзіндік бағалау көрсеткішін пайдаландық.

Өзін-өзі бағалаудың негізгі сипаттамалары оның деңгейі мен сәйкестігі болып табылады. Өзін-өзі бағалау ретінде біз студенттің өзіне деген көзқарасын және оның білім деңгейін қарастырдық. Ғылыми әдебиетте адамның белгілі бір қасиеттерінің даму деңгейін бағалауға мүмкіндік беретін өзін-өзі бағалаудың үш негізгі деңгейін ажыратады: жоғары, орташа және төмен. Өзін-өзі бағалаудың сәйкестігі оның объективтілік дәрежесі ретінде қарастырылады. Өз кезегінде, жеке тұлғаның өзін-өзі бағалаудың жеке қасиеттерін және дамуын

шынайы деңгейіне барынша жақын болу керек, ал студенттің өзіндік қасиеттері, мүмкіндіктері мен көрсеткіштер кешенінің өзіндік бағалауының орташа мәні өзін-өзі бағалаудағы сәйкессіз ауытқуды білдіреді. Осы саладағы зерттеулер көрсеткендей, өзін-өзі бағалау кез келген деңгейде сәйкес және сәйкес емес болуы мүмкін; сәйкес емес – тым жоғары немесе төмен болуы мүмкін.

Адамның өз құндылығы туралы, адамның басқа адамға деген талаптары, өз іс-әрекеті немесе әрекетсіздігіне жауапкершілік сезіміне әсер етуіне байланысты өз-өзінді бағалаудың маңызы зор. Адам өз жеңістері немесе сәтсіздіктерін себептерін қабылдауы жауапкершілікті сезінудің бақылау критерийі болып табылады.

Тәжірибе үстінде студенттердің психологиялық, типологиялық ерекшеліктерін ескеру қажеттілігі, олардың «өмірлік индикаторлар» бойынша өзін-өзі бағалауы анықталды. Студенттердің өзін-өзі бағалауының диагностикасы кезінде темпераменттің типіне, жеке ерекшеліктеріне ерекше назар аудару керек. Мысалы, холерик жылдам, эмоционалды, жиі жағдайда жүйесіз сөз иесі, мимикасы мәнерлі, айқын, қимыл-қозғалысы жылдам, серпінді, ашуланшақ, шыдамсыз, сабырсыз. Нағыз холерик бір қалыпты жұмысты істеуге қиналады, бірақ ол жұмыс немесе тапсырма ол үшін маңызды және қызық болса, холериктің ойы, эмоциялары, қимыл-қозғалысы соған шоғырланады. Бірақ сосын студент қатты шаршауды сезінеді және қайта қалыпқа келіп, ұйымдасуы біраз уақыт алады. Сангвиник қатты, тез, айқын сөйлейді, сөйлейтін сөздерін мимикамен, қимыл-қозғалыстарымен толықтырады, көңілді, жігерлі, іскер және өзін еркін ұстайды. Сабаққа, лекцияға, тақырыпқа деген қызығушылығын үнемі қолдап отыру қажет. Оған қарағанда, флегматик сөйлеуі тыныш, біртекті, тоқтап-тоқтап, қатты эмоциясыз, қимылы аз, бет-әлпетінен бірнәрсе білу қиын; мұндай студент тұрақты, ақылға келетін, көп сөйлемейді, баяу. Сабақта тыныш, еркін отырады, басқаларға кедергі жасамайды; сабақ аяқталғаннан кейін бірден емес, бірден тұрып кетпей, баяу қимылдайды. Меланхолик баяу, анық емес, кейде сыбырлап сөйлейді, ұялшақ, жасқаншақ, белсенді емес, қобалжығыш, тұйық. Басын жиі

түсіріп, төмен қарап жүреді. Сырттай, мұндай студент сабырлы, флегматикқа ұқсайды, бірақ мұндай студенттің ата-анасымен, туыстарымен, достарымен жеке әңгімелесу кезінде, меланхолик студенттер оқу үдерісіндегі және құрдастарымен қарым-қатынаста болған сәтсіздіктерді көңіліне қатты алып уайымдайтыны анықталған.

Тәжірибелік сабақта экстраверттер орындарында отыра беріп әңгімелесе береді; интроверттер қолын көтереді немесе оқытушы сұрағанша күтіп отырады. Экстраверттер әсіресе холериктер жазбаша жұмыстарды ұнатпайды, қашқақтап жиі аяғына дейін орындамайды. Интроверттер кітаппен жұмыс жасағанды, жазбаша тапсырмаларды орындағанды ұнатады, семинар сабақтарында, сабақ айтқанда алдын ала ауызша жауапты толығымен жазып дайындап қоюға ұмтылады. Экстраверттер жаңа оқу-ауызша жағдайларды жүзеге асыруды, жаңа рөлдерді ойнауды үнемі қажет етіп тұрады, ал өткен материалдарды қайталауды қызық емес және қажет емес іс деп санайды. Интроверттер керісінше, жаңа, таныс емес жағдайларда өздерін ыңғайсыз сезінеді, ал қайталау, тәжірибие жинақталған жағдайларды жүзеге асыру кезінде өздеріне сенімді және тапсырмаларды шығармашылықпен шешеді. Экстраверттер, әсіресе жас жігіттер, сюжеті тез өзгеретін, жылдамдықпен сипатталатын оқу-сөйлеу, ал интроверттер (көбінесе қыздар) - статикалық жағдайларын ұнатады. Көптеген интроверттер үлкен немесе таныс емес аудитория алдында сөйлеуге, сондай-ақ коммуникативтік мәселелерді шешу жағдайларында ыңғайсызданады.

Студенттердің психологиялық және типологиялық сипаттамаларын талдай отырып, оқытушы кез-келген практикалық, зертханалық, семинарлық сабақтарға мақсатты түрде дайындалуы керек. Сабақтың құрылымын, бөлек тапсырмаларды және студенттердің әр түрлі санаттарына арналған тапсырмаларды берілген ерекшеліктерді ескере отырып жасау керек.

Студенттердің психологиялық ерекшеліктерін анықтау кезінде оқытушы белгілі бір ережелерді сақтауы маңызды, мысалы: сыртқы физикалық тітіркендіргіштерге мимика және қимыл-қозғалыстар реакцияларын ішкі

психикалық күйлердің көрінісі ретінде қабылдамау; бірақ нәрсеге негізделіп қортынды жасамау; әдет ретінде қалыптасқан көріністі, сол жағдайда адамның күй көрсеткіші ретінде қабылдамау; физикалық кемшіліктердің сыртқы компенсациясын сол сәттегі күй көрсеткіші ретінде қарастырмау.

Студент үшін өзін-өзі бағалаудың негізгі көрсеткіші - жауапкершілік сезімі. Экстерналдар өздерінен сәтсіздіктерін өздерінен емес, сыртқы жағдайлардан көреді; ал интерналдар бар жауапкершілікті өздеріне артып, барлық нәрсе жеке қабілет және ынтамен анықталады деп санайтындарын атап кету керек.

Жауапкершіліктің түрі адамның әр түрлі аспектілері мен мінез-құлық сипаттамаларына қатты әсер етеді: тәуелсіздік, бастамашылық, басқалардың пікіріне тәуелділік, өз іс-әрекеттеріне қанағаттану, эмоционалдық көңіл-күй.

Өзін-өзі бағалауды диагностика жасау үшін, мазмұны өзгертілген Будассидің технологиясын пайдаландық [113]. Зерттеуге медицина факультетінің 2 курс студенттері (105 студент) және иммунология пәні бойынша тәжірибелік сабақтар жүргізетін «Жедел медициналық жәрдем» кафедрасының төрт оқытушысы қатысты. Зерттеуде екі рет өткізілген диагностикалық тестілеу әдісін қолдандық. 2018-2019 оқу жылының күзгі семестр барысында тәжірибелік сабақтар эксперименттік топтарға шағын топтарда оқыту (SGL), кейске негізделген оқыту (CBL), мәселелерге/есептерге негізделген оқыту (TaskBL), топта жұмыс істеуге негізделген оқыту (TBL), құрбы-құрдастары арқылы оқыту (PAL), проблемаға бейімдеп оқыту (PBL) әдістері бойынша жалпы иммунология пәнінен төмендегі тақырыптар бойынша жүргізілді:

- Гумморальдық иммунитет жүйесі. В-лимфоциттердің дифференциациялануы. Иммуноглобулиндердің негізгі топтарының құрылысы мен қызметтері;

- Иммундық жауаптағы комплемент жүйесінің маңызы;

- Антигенді таныстырушы жасушалар, олардың иммунды жауапты реттеудегі маңызы. Жасушалық иммунитет жүйесі, негізгі қызметтері. Т-

лимфоциттердің антигенге тәуелсіз және антигенге тәуелді дифференциациялануы;

- Т-лимфоциттердің негізгі субпопуляциялары және олардың қызметтері.

Иммунологиялық төзімділік;

- Цитокиндер, негізгі сипаттамалары, иммундық жауапты реттеудегі маңызы;

- Клиникада имунитеттің Т-және В-жүйелерін бағалаудың зертханалық әдістері. Комплементтік және фагоциттік жүйелерді бағалаудың зертханалық әдістері. Иммунограмманы талдау.

Әдістемені қолдану мақсаты екі категориядағы респонденттердің жеке қасиеттерін тандауды салыстыру болды: студенттердің жеке қасиеттерін талдайтын оқытушыларды; өздерін бағалауды іске асыратын медициналық факультет студенттерін. Деректерді жинау және талдау үшін диагностикалық тестілеу және математикалық статистика әдістері пайдаланылды. Математикалық статистика әдістерін қолдану кездейсоқ емес. Шындығында процестер мен құбылыстардың көпшілігі көптеген факторлардың әрекет ету ортасында орын алады, бұл жағдайда байланыс өзінің бірегейлігін жоғалтады және мұндай жағдайда тек статистикалық байланыс болуы мүмкін. Бір шаманың өзгеруі басқа шаманың бөліну заңдылығында өзгеріс тудыратынын білдіреді. Тәжірибе жүзінде, кездейсоқ шамалардың өзара байланысын зерттегенде, әдетте олардың біреуі мен математикалық күту (орташа арифметикалық) арасындағы тәуелділікті зерттейді. Егер бір кездейсоқ шаманың орташа мәнінің тәуелділігі басқа кездейсоқ шаманың мәнінен функционалды болса, онда мұндай статистикалық тәуелділік корреляция деп аталады. Корреляциялық тәуелділікпен байланысты айнымалылар арасындағы статистикалық қатынастарды келесі әдістермен зерттейді:

- корреляциялық талдаумен;
- регрессивті талдаумен.

Зерттеу жүргізу барысында біз корреляциялық талдау жүргіздік, өйткені ол корреляциялық коэффициенттерді бағалау мен айнымалылар арасындағы қатынастардың тығыздығын көрсетеді.

Диагностикалық тестілеу кезінде студенттің оқу кезінде және болашақ дәрігердің кәсіби іс-әрекетінде ерекше маңызды жеке қасиеттерін қарастырды: тәртіп, динамизм, жауапкершілік, коммуникативті, өзін-өзі сынау, талапшылдық, салмақтылық және басқалар.

Алынған мәліметтерді талдау барысында эксперименттік топ студенттерінің адекватты - 15% ға айтарлықтай өсуі байқалды, ал өзін жоғары бағалау - 4%-ға, ал өзін төмен бағалау - 12% төмендеді.

Ал бақылау тобынан алынған нәтижелерді талдау барысында адекватты бағалау - 3%-ға төмендеуі байқалды, ал өзін жоғары бағалау - 2%-ға жоғарылап, ал өзін төмен бағалауда өзгеріс анықталмады.

Сонымен, оқу іс-әрекетінде рефлексиялық позицияны қалыптастыру механизмінің тиімділігі артқанын байқаймыз, өйткені, психологтардың мәліметтері мен жеке талдау бойынша, өзін-өзі бағалаудың жоғары және орта деңгейі жеке тұлғаның дамуы және қалаптасуы үшін ең қолайлы.

Осындай өзін-өзі бағалауы бар студенттер төмендегі сипаттамалар тән: оқу үдерісіне қызығушылық, әсіресе бейімдік пәндерге; пәндерді меңгерудегі белсенділік; бастамашылдық; өз-өзіне талап қою және өзін-өзі сынау; іс-әрекеттегі дербестік.

Зерттеліп отырған мәселе бойынша әдебиеттерді талдауға тұжырымдадық, яғни студентке бағытталған тәсілге негізделген медицина факультеті студенттерін оқыту процесі тиімді болады, егер оның барысында келесі шарттар жүзеге асырылса:

- интерактивті оқыту әдістерін қолдану негізінде әртүрлі сипаттағы және күрделі деңгейдегі міндеттерді шешетін жағдайларды оқу үрдісінде іріктеу және құру;

- оқу үдерісіне мазмұны, аспаптық сипаттамалары және қортынды процедуралар бойынша айнымалы оқу үдерісіне студенттерді субъективті ендіру;

- педагогикалық процестегі өзара әрекеттесу субъектілерінің жеке позициясына өзара қызығушылық негізінде оқытушы мен студенттің арасындағы рефлексиялық өзара әрекеттесу;

- дәрігердің кәсіби қызметтерін жүзеге асыру үшін типтік және стандартты емес міндеттерді шешуге байланысты оқу үдерісінде бірлескен әрекеттердің мағынасын сөзбен түсіндіру.

Берілген гипотетикалық болжамды тексеру біздің тәжірибелік-эксперименталдық жұмысымыздың мақсаты болды, оның барысында біз зерттеу кезінде жасаған нысан негізінде студент-дәрігерлерді оқыту процесін ұйымдастырдық.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қалыптастырушы бөлігінің мақсаты медицина факультетінің оқу-танымдық процесіне студентке бағыттап оқыту әдісін енгізуге ықпал етуге жасалған әдістеменің тиімділігін дәлелдеу және оны медициналық факультеттерде іске асыру бойынша нұсқаулықтар жасау болды.

Жүргізілген экспериментке келесі міндеттер қойылды:

- болашақ маманның әлеуметтік қалыптасу үдерісіне тиімді ықпал етуге мүмкіндік беретін педагогикалық шарттар жиынтығының қажеттілігі мен жеткіліктілігін зерттеу;

- студентке бағыттап оқыту әдісінің педагогикалық шарттарына сәйкес келетін педагогикалық құралдардың жиынтығын сынақтан өткізу;

Тәжірибелік-эксперименттік зерттеулер Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің оқу базасында өткізілді.

Медицина факультетінің мысалында медициналық ЖОО-ның оқу-тәрбиелік үдерісіне студентке бағыттап оқыту әдісінің педагогикалық жүйесін енгізудің шынайылығы мен дұрыстығын эксперименталды дәлелдеу рәсімі өткізілді.

Қалыптастырушы эксперимент әдістемесімен жұмыс кезінде, біз оның негізіне әлеуметтік ықпал және өз белсенділігі әсерімен студенттің жеке тұлғалық қасиетінің үздіксіз өзгеру процесі ретінде көрінетін студентке бағыттау әдісінің мәнін жатқыздық, бұл жеке тұлғаның кәсіби және әлеуметтік-манызды қасиеттерін қалыптастыруға; әлеуметтік іс-әрекеттердің жағымды мотивтерін орнатуға, өзін үнемі жетілдіруге даярлығын іске асырып отыруға бағытталған.

Эксперимент барысында екі айнымалылар тобы қолданылды:

1. тәуелсіз айнымалылар:

- университет студенттерінің оқу іс-әрекетінде студентке бағыттап оқыту әдісінің педагогикалық шарттар кешені;

2. тәуелді айнымалылар:

- болашақ дәрігерлердің кәсіби-тұлғалық қасиеттері; оқу іс-әрекетіне студентке бағыттап оқыту әдісінің тиімді енгізуге ықпал ететін оқытушының білімдері, икемділіктері және дағдылары.

Студентке бағыттап оқыту әдісінің оқу-тәрбиелік үдерісте қолдану тиімділігін бағалау үшін, зерттеулерде кең қолданылатын, әдістемелік әзірлемелермен нәтижелерді математикалық өңдеу мүмкіндігімен сипатталатын семантикалық дифференциал әдісін қолдандық. Ол зерттелінушінің сыртқы әсерлерге немесе өзінің ішкі дүниесінің белгілі аспектілеріне субъективті қатынасын өлшеуге және сандық сипаттауға есептелген.

Бұл әдістің мәні келесіден тұрады:

- біздің объектіміз дәстүрлі жағынан сипаттайтын сипаттамалар тобы таңдалған;

- респонденттер үшін диагностикалық тестілеу жасалынады;

- диагностикалық тестілеуде әр шкала бойынша ауызша немесе математикалық түрде айтылған бес немесе жеті деңгейдегі нұсқалар қарастырылған;

- респондент зерттеліп жатқан белгінің әр шкаланың нақты мәніне сәйкестік дәрежесін анықтауы қажет;

- алынған мәліметтер респондент қабылдауының жалпы сипаттамаларын шкалалық бағалаларды қосу жолымен алуға мүмкіндік беретін, факторлық талдау әдістерімен талданады;

- шкалалардың стандартты жиынтығы болмағандықтан, зерттеулердің әрбір нысаны үшін зерттеу міндеттеріне толық сәйкес келетін шкалалар жиынтығын жасау қажет [140].

Осы әдісті біздің зерттеуімізде қолдану А.М.Эткинд, М.И.Геродов және семантикалық дифференциалдың эмоционалды және когнитивті компоненттері арасындағы қарым-қатынасты қарастырған және құрылымның нұсқаларының бірі ретінде университетте білім беру, әдісті қолдану аймағын және ЖОО құрылымның бір нұсқасы ретінде оқу-танымдық іс-әрекетін талдау кезінде оның ерекше мәнін анықтаған басқа ғалымдардың жұмыстарына негізделген. Деректерді жинау және талдау үшін, біз болашақ дәрігерлерді оқыту үрдісінде студентке бағыттау тәсілін іске асыруды диагностикалау критерийлері ретінде ұсынылған интегралдық факторларды анықтайтын жеке қасиеттер санына сәйкес келетін, әр түрлі шкаладан тұратын, басқа университеттерде қолданылатын семантикалық дифференциация әдісінің нұсқасын алдық.

Эксперимент қатысушылардың сандық және сапалық құрамы бойынша жасау осындай зерттеу түріне қойылатын нормативтік талаптарға сәйкес ұйымдастырылды. Диагностикалық тестілеу медицина факультетінің 1 курс студенттері арасында 2017-2018 оқу жылының көктемгі семестрінде 1 курс студенттерінің және осы студенттердің 2-курсында 2018-2019 оқу жылы күзгі семестр аралығында өткізілді. Экспериментке курс бойынша жеті оқу топтарының студенттері қатысты: бақылау топтарына 45 студент, ал эксперименттік топтарына 60 студент.

Бақылау топтарында студенттерге дәстүрлі жүйе бойынша тәжірибелік сабақтар жүргізілді. Эксперименттік топтарда оқу-тәрбие үдерісіндегі студентке бағыттап оқыту әдісіне бағытталған педагогикалық шарттар мен оларға сәйкес педагогикалық тәсілдер қолданылды; сабақтар біз жасаған әдістемелер бойынша өткізілді.

Эксперименттік бөлімі жедел медициналық жәрдем кафедрасында иммунология пәнін оқыту кезінде өткізілді.

Диагностикалық тестілеу екі рет екі оқу семестрі 2017-2018 оқу жылының көктемгі семестрі және 2018-2019 оқу жылы күзгі семестрі аралығында өткізілді.

Респонденттердің жалпы саны 105 болды; жауаптардың жалпы саны 1884 құрайды, бұл статистикалық маңызды массив болып табылады.

Тұлғалық қасиеттерді бағалау нәтижелері (сапасын жақсарту үрдісін анықтау)

Жеке тұлғалық бағытын анықтау

1-кесте

Тұлғалық қасиеттер	Бақылау тобы			Эксперименттік топ			Барлығы	Барлығы (Экс. кейін)
	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация		
Өзіне бағытталған	20	20	0	26	15	-11	46/29%	35/21%
Іс-қимылға бағытталған	14	15	+1	19	23	+4	33/21%	38/24%
Тапсырманы шешуге бағытталған	44	43	-1	34	41	+7	78/50%	84/54%
БАРЛЫҒЫ	78	78		79	79		157	

Тұлғалық қасиеттерді бағалау нәтижелері (сапасын жақсарту үрдісін анықтау)

Қарым-қатынас жасау қабілеті

2-кесте

Тұлғалық қасиеттер	Бақылау тобы			Эксперименттік топ			Барлығы	Барлығы (Экс. кейін)
	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация		
Жоғары	37	38	+1	47	58	+11	84/54%	96/61%
Орташа	29	28	-1	26	19	-7	55/35%	47/30%
Төмен деңгейде	12	12	0	6	2	-4	18/11%	14/9%
БАРЛЫҒЫ	78	78		79	79		157	

Тұлғалық қасиеттерді бағалау нәтижелері (сапасын жақсарту үрдісін анықтау)

Белсенділік

3-кесте

Тұлғалық қасиеттер	Бақылау тобы			Эксперименттік топ			Барлығы	Барлығы (Экс. кейін)
	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация		
Жоғары белсенді	41	42	+1	26	47	+21	67/43%	89/57%
Орташа белсенді	21	20	-1	27	14	-13	48/30%	34/22%
Төмен деңгейде белсенді	16	16	0	26	18	-8	42/27%	34/22%
БАРЛЫҒЫ	78	78		79	79		157	

Тұлғалық қасиеттерді бағалау нәтижелері (сапасын жақсарту үрдісін анықтау)

Шығармашылдық

4-кесте

Тұлғалық қасиеттер	Бақылау тобы			Эксперименттік топ			Барлығы	Барлығы (Экс. кейін)
	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация	Экс. дейін	Экс. кейін	вариация		
Жоғары	24	26	+2	23	36	+13	47/30%	47/30%
Орташа	45	46	+1	53	40	-13	98/62%	98/62%
Төмен	5	6	+1	7	3	-4	12/8%	12/8%
БАРЛЫҒЫ	78	78		79	79		157	

Эксперименттің негізгі міндеттері:

- біз ұсынған студентке бағыттап оқыту әдісінің әдіснамасын қолдану барысында студенттердің оқу үдерісінде тұлғалық құндылығы бағыты, қарым-қатынас қалыптастыру қабілеті, белсенділік қабілеті және шығармашылдық деңгейін анықтау;
- белсенділіктің жоғарылауы жағдайында, адамның қарым-қатынас жасау және шығармашылдығының жоғарылауы мен өзгеруі арасындағы қатынастардың болуы (немесе болмауы) анықтау;
- көрсеткіштердің өзгеру динамикасын 1 және 2 курстарда бақылау.

Жеке қасиеттерді бағалау нәтижелері 5-кестеде көрсетілген.

Сонымен, студентке бағыттап оқыту әдісін медицина факультеті оқу үдерісінде педагогикалық шарттар жиынтығын және оларға тиісті педагогикалық құралдарды қолдану мүмкін және қажет екенін алынған мәліметтер дәлелдейді, тұлғалық құндылығы бағыты, қарым-қатынас қалыптастыру қабілеті, белсенділік қабілеті және шығармашылдық деңгейінің жоғарылауына алып келеді

Жеке қасиеттерді бағалау нәтижелері

5-кесте

Тұлғалық қасиеттер	Деңгейі	Бақылау тобы			Эксперименталды топ		
		Экс. дейін	Экс. кейін	уар	Экс. дейін	Экс. кейін	уар
Тұлғалық құндылығы бағыты	Өзіне	0,26	0,26	0	0,33	0,19	-0,14
	Іс әрекетке	0,18	0,19	+0,01	0,24	0,29	+0,05
	Тапсырманы шешуге	0,56	0,55	-0,01	0,43	0,52	+0,09
Қарым қатынасты қалыптастыру қабілеті	Жоғары	0,47	0,49	+0,02	0,59	0,73	+0,14
	Орташа	0,37	0,36	-0,01	0,33	0,24	-0,09
	Төмен	0,15	0,15	0	0,08	0,03	-0,05
Белсенділік қабілеті	Жоғары	0,53	0,54	+0,01	0,33	0,59	+0,26
	Орташа	0,27	0,26	-0,01	0,34	0,18	-0,16
	Төмен	0,02	0,02	0	0,33	0,23	-0,10
Шығармашылдық (креативтілік) деңгейі	Жоғары	0,31	0,33	+0,02	0,29	0,46	+0,17
	Орташа	0,58	0,53	+0,01	0,67	0,51	-0,16
	Төмен	0,06	0,08	+0,02	0,09	0,04	-0,05

Бақылау топтарында (сабақтардың дәстүрлі жүйесі) қарастырылған қасиеттердің деңгейі жүйелі түрде артқанын айта кету керек, бірақ аз дәрежеде болды. Бұл университеттен тыс студенттерінің жеке қасиеттеріне макрортаның сыртқы жағдайлар кешенінің әсері мен байланысты болуы мүмкін.

Сонымен, эксперименталды топтарда (ұсынылған үлгі және әдістеме бойынша) және бақылау топтарында дәстүрлі оқыту түрімен оқитын медицина факультетінің студенттеріне студентке бағыттап оқыту әдісін оқу үдерісінде қолдану тиімділігін бейнелейтін, біз қарастырып жатқан көрсеткіштердің динамикасын салыстырмалы талдау жүргізгенде, алған нәтижелердің динамикасы жағымды жаққа елеулі өзгерістері бар екендігін растайтын қортынды жасауға болады.

Берілген негіздеме медицина университетін оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде біз әзірлеген студентке бағыттап оқыту әдісінің үлгісі мен әдіснамасының тиімділігі мен қажеттілігі туралы айтуға мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған мәселелерді талдау нәтижелері келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

1. Эксперименттік жұмыс барысында медицина факультеті студенттерінің оқуын қамтамасыз ететін студентке бағыттап оқытудың жағдайлар жиынтығын тексеру бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында, келесі әдістер кешенін пайдалануға болады: тәжірибелік сабақтар бойынша шағын топтарда оқыту (SGL), кейске негізделген оқыту (CBL), мәселелерге/есептерге негізделген оқыту (TaskBL), топта жұмыс істеуге негізделген оқыту (TBL), құрбы-құрдастары арқылы оқыту (PAL), проблемаға бейімдеп оқыту (PBL).

2. Студентке бағыттап оқытудың негізгі міндеті студенттердің танымдық белсенділігін дамыту болып табылады. Берілген міндетті тәжірибелік-эксперименттік жұмыс процесінде шешу, бізге келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік берді:

- студенттердің танымдық белсенділігі - ол оқу үдерісінде жасалған, белгілі жеке-бағытталған шарттар ықпалымен қалыптасатын қасиет;

- ішкі алғы шарттар болып студенттердің өз қызғушылықтары қызмет ете алады, оқу үрдісінде бұл қызығушылық оң және жағымсыз жағына өзгеруі мүмкін;

- белсенділіктің сыртқы алғышарты болып - оқытушы мен студенттің өзара іс-әрекетінің толық кешені болады; бұл жағымды ықпал сәтті оқу-

танымдық іс-әрекетке әкелетін педагогикалық әрекеттесудің әсері, ол тек объективті маңызды ғана емес, сондай-ақ студенттердің өздерімен қабылданған;

- студентке бағыттап оқыту әдісінде студент объект ретінде емес субъект ретінде болады, ол танымдық процесінің белсенді қатысушысы және онда оның негізгі ерекшелігі белсенділік болып табылады;

- студентке бағыттап оқыту әдісінің танымдылық белсенділікке ықпалы мотивация, субъективті тәжірибе өзектілігі, студенттердің рефлексиясы қалыптасу арқылы болады.

3. Студенттің белсенді іс-әрекетін ынталандыратын негізгі шарттар: субъективті тәжірибе өзектілігі, субъект-субъектік қатынастарды орнату, рефлексия жасауды дамыту. Субъективті тәжірибе өзектілігі студентке оқу пәнінде өзіндік интеллектуалдық және шығармашылық дамуының негізін табуға мүмкіндік береді. Субъект-субъектік қатынастарды оқытуды ұйымдастырудың дәстүрлі әдісін студентке бағыттап оқыту әдістеріне өзгерту арқылы жүзеге асырылады. Нәтижесінде студенттің ұстанымы өзгереді, білім алушы рөлінен ол басқа рөлге көшеді (оқытушы, кеңесші, дайын маман, курстастарының іс-әрекетін ұйымдастырушы). Өз іс-әрекетін рефлексиялауын икемділігін дамыту студенттерге өз іс-әрекетін және оның нәтижелерін адекватты бағалауға және өз бағасын педагогикалық үдерістің барлық қатысушылардың пікірімен және бағасымен сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

4. Оқу үдерісі құрылатын негіз және білгілі бір тәсіл, яғни ол орныққан және студенттердің танымдық белсенділігінің даму деңгейі арасында тәуелділік бар. Болашақ дәрігерлерді дайындау тәжірибесінде студентке бағыттап оқыту әдісін пайдалану, танымдық белсенділіктің орташа және жоғары деңгейі байқалған студенттер санының артуына айтарлықтай әсер етті.

5. Студентке бағыттап оқыту әдісі негізінде болашақ дәрігерлерді оқыту үрдісі тиімді болады, егер оның барысында келесі шарттар жүзеге асырылса:

- интерактивті оқыту әдістерін қолдану негізінде әртүрлі сипаттағы және күрделілік деңгейдегі міндеттер шешілетін оқу үрдіс барысындағы жағдайларды іріктеу және жасау;

- мазмұны, құралдық сипаттамасы және қортынды процедуралар бойынша вариативті оқу үрдісіне студенттерді субъективті қосу;

- педагогикалық процестегі өзара әрекеттесу субъектілерінің жеке позициясында өзара қызығушылық негізінде оқытушы мен студенттің арасындағы рефлексиялық өзара әрекеттесу;

- болашақ дәрігердің кәсіби қызметтерін жүзеге асыру бойынша типтік және стандартты емес міндеттерді шешуге байланысты оқу үдерісінде бірлескен әрекеттердің мағынасын түсіндіру.

ҚОРЫТЫНДЫ

Студенттің интеллектуалды, әлеуметтік-мәдени және моральдық әлеуетін, оның білімін және әлеуметтік технологияларын енгізу, сондай-ақ технологияның өзіндік нұсқасын жасау, болашақ кәсіби қызметтің ерекше үлгілерін әзірлеу қабілеттерін дамыту қазіргі кезде жоғары білім берудің технократтық парадигмасына қарағанда өзекті болып табылады. Ол үшін маман дайындау мәселесін жоғары оқу орнында білім беру жағдайында шешу қажет. Студент жастардың құндылық бағдарларын зерттеу бойынша көптеген ғылыми жұмыстар жүргізілді, олардың арасында қазіргі студенттер өз даралық ерекшеліктеріне қаншалықты мән беретіндігіне ерекше назар аударылады. Ғылыми жұмыстардың басқа бір тобы болашақ мамандарда құндылықтарды арнайы қалыптасу мәселесін көздейді және қарастырады. Қазіргі заманғы студент жастар біздің қоғамның мәдениетін құрайтын құндылықтарын игермегені және оның басты себептерінің бірі ЖОО-ның әрекетсіздігі болып табылатындығы туралы қорытынды жасалды. Сондықтан, берілген құндылықтарға байланысты әр студент немқұрайлық танытпас үшін, құндылықтарға деген белгілі көзқарасты, болашақ мамандар бойында құндылықтарды түсіну және жеке басы үшін маңызды етіп қалыптастыру қажеттілігін қамтамасыз ету керек.

Студентке бағыттап оқыту әдісі мәселесінің әртүрлі аспектілері бойынша жүргізілген зерттеулерді талдау осы зерттеулер гуманистік білім беру парадигмасына сүйенетіндігін көрсетті, өйткені онда адамның мұқтаждықтарын қанағаттандыруға және адам әлеуетін іске асыру үшін жағдай жасауға басты назар аударылады.

Гуманистік парадигманың негізін құраушы жеке тұлғаның өзіндік құндылығы, индивидтің өз қабілеттерін жүзеге асыру, жеке адамның қажеттілігін қанағаттандыру болды. Педагогикалық процесте студенттің орнын белгілейтін тұлғалық тәсіл принципі, оны осы процестің белсенді субъектісі ретінде танылуын көрсетеді. Дайындық процесінде білім беру іс-әрекеті

студенттің тұлғасын қалыптастырмай, жеке психологиялық ерекшеліктерін, әлеуметтік- кәсіби тәжірибесін, мақсатқа ұмтылысын дамытуға көмектеседі.

Зерттеп отырған мәселе бойынша педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдауда біз студентке бағытталған білім беруді студент және оқытушының тұлғасы оның субъектісі ретінде әрекет ететін білім беру процесінің түрі ретінде тұжырымдауға мүмкіндік берді.

Білім берудің мақсаты студенттің мінез-құлық және орындап жатқан іс-әрекетіне қатынасының негізі болып табылатын құндылық бағыттарын ескере отырып білім алушының жеке тұлғалық қасиетін, оның даралығын және ерекшелігін дамыту.

Студентке бағыттап оқыту әдісін іске асырудың артықшылықтары келесі болып табылады:

1) студентке бағыттап оқыту әдісі білім алушымен өзара әрекеттес мемлекеттік немесе қоғамдық институттарға бағытталмай, көбінесе білім алушының қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыруға бағытталған;

2) аталған тәсілді педагог қолдану кезінде жастардың бойында әлеуметтік күнделікті қасиеттерді қалыптастыруға емес, негізгі күшті олардың әр қайсының бойында дара тұлғалық қасиеттерді дамытуға жұмсайды;

3) аталған тәсілді қолдану оқу-тәрбие процесінде педагог және білім алушылар арасында субъект-субъектілік қатынастың болуына әсер ететін субъективті өкілетті қайта бөлуді көздейді.

Студентке бағыттап оқыту әдісі - педагогикалық іс-әрекеттегі әдістемелік бағдар болып табылады, бұл өзара байланысты түсініктер, идеялар мен әрекеттер әдістеріне сүйене отырып, студенттің өзін-өзі тану, өзін-өзі құру және өзін-өзі жүзеге асыру үдерістерін қамтамасыз етіп және қолдап, оның даралығын студентке бағыттап оқыту әдісін дамытуға мүмкіндік береді. Студентке бағыттап оқыту әдісінің мәні, біріншіден студентке бағыттап оқыту әдісі бола отырып, ең алдымен педагогикалық іс-әрекеттегі бағдар болып табылады; екіншіден, ол түсініктер, принциптер және педагогикалық әрекет

әдістерінен тұратын кешенді білім беру; үшіншіден, аталған тәсіл білім алушының даралығын, оның субъективті сапаларын танытуға педагогтың қолдаған ұмтылыстарымен байланысты.

Зерттеу барысында қойған міндеттерді шешу үшін медицина факультетінде оқитын студенттерге студентке бағыттап оқытудың функционалдық нысанын әзірледік. Нысанның негізгі компоненттері мақсатты, маңызды, құралдық және нәтижелі болып табылады.

Студентке бағыттап оқыту әдісі негізінде болашақ дәрігерлерді оқытудың міндеттері мыналар болып табылады:

- студенттің өзін-өзі тану, өзін-өзі құру және өзін-өзі жүзеге асыру үдерістерін қамтамасыз ету және қолдау, оның даралығын дамытады;

- әртүрлі педагогикалық әдістер кешендері арқылы студенттерді психофизикалық мүмкіндік және даралық ерекшелік шеңберінде жеке тұлға ретінде дамыту;

- әлеуметтік және кәсіби салалардағы адекватты қарым-қатынас икемділіктері мен дағдыларын қалыптастыру;

- оқу үдерісінде студенттердің шешім қабылдау кезінде баламалы таңдау жағдайларын жасау;

- өздері үшін маңызды мақсатқа қол жеткізу үшін күш-жігер жұмсауға даярлықты қалыптастыру;

- ерікті және еріксіз таңдау жағдайында тәуекелдерді дұрыс қабылдауды қалыптастыру;

- пайда болған, ықтимал және болжанатын оқиғалардың ықтималдығын талдауға, түсіндіруге және бағалауға ниеттерін дамыту;

- когнитивті диссонансты жою дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз ететін оқу жағдайларын жасау, яғни адамда бар білімі, көзқарасы, нанымдары мен оқиға немесе құбылыс туралы жаңа ақпарат арасындағы қайшылықтарды шешу.

Білім берудің студентке бағытталған парадигма негізінде болашақ дәрігерлерді дайындау кезінде басшылыққа келесі принциптер алынды:

- оқу үдерісін жеке студентке бағыттау;
- ортақ педагогикалық әсер ету принципі;
- дербес және логикалық негізделген шешім қабылдау принципі;
- өзіндік жүзеге асыру.

Медициналық жоғары оқу орындарында студентке бағытталған оқытуды жүзеге асыру келесі шарттары мен қамтамасыз етіледі:

- студентке бағытталған оқыту әдістерін қолдана отырып, әртүрлі сипаттағы және күрделілік деңгейдегі міндеттері шешілетін жағдайларды оқу үрдісінде іріктеу және құру;

- мазмұнды, құралдық сипаттары мен қорытынды процедурасы бойынша вариативті оқу үдерісіне студенттерді кірістіру; педагогикалық үдерісте субъектілердің өзара жеке позицияларын өзара қызығушылық негізінде оқытушы мен студент рефлексивтік өзара әрекеттесуі; маманның кәсіби қызметін жүзеге асыру бойынша типтік және стандартты емес міндеттерді шешумен байланысты оқу үдерісінде бірлескен әрекеттердің мағынасын ауызша түсіндіру.

Оқытуда студентке бағыттап оқыту әдіс негізінде педагогикалық әдебиеттерді және болашақ дәрігерлерді оқыту тәжірибесін талдау, бұл процесс тиімділік критерийлерін анықтауға мүмкіндік берілді.

Студенттерге ұсынылған оқу материалының мазмұны мемлекеттік білім беру стандарттарының талаптарына сәйкес келеді, бірақ әртүрлі оқу түрінде және интерактивті оқыту әдістерін қолдану арқылы ұсынылады.

Білім беру үдерісінде студентке бағытталған тәсіл негізінде студенттермен жұмыс барысында, біз іскерлік ойындардың әдісін және тұлғаға бағытталған оқу жағдайларын жасауды қолдандық, өйткені олар болашақ дәрігерлерді кәсіби даярлау ерекшелігін ескеруге көбірек мүмкіндік береді.

Білім беру үдерісінде студентке бағытталған әдісті жүзеге асыру негізінде болашақ дәрігерлерді дайындау нәтижесі, жоғары білім жүйесінде қолданылатын дәстүрлі бағалау рәсімі негізінде бағаланады. Өз жұмыс тәжірибебімізде біз Д.Киркпатриктің өңделген бағалау әдістемесін қолдандық.

Болашақ дәрігерлерді дайындау процесінде студентке бағытталған әдісті біз анықтаған жүзеге асыру шарттары кешені және аталған дайындыққа әзірленген нысаны Қ.А.Ясауи атында Халықаралық қазақ-түрік университетінің базасында өткізілген эксперименталды зерттеулер барысында аппробациядан өтті.

Экспериментті-тәжірибелік жұмыс 2017-2018 оқу жылының көктемгі семестрінде 1 курс студенттеріне және осы студенттерге 2-курста 2018-2019 оқу жылы күзгі семестрінде өткізілді. Респонденттердің жалпы саны 105 адам болды.

Эксперименттік жұмыстарды жүргізген кезде белсенді оқыту әдістеріне шағын топтарда оқыту (SGL), кейске негізделген оқыту (CBL), мәселелерге/есептерге негізделген оқыту (TaskBL), топта жұмыс істеуге негізделген оқыту (TBL), құрбы-құрдастары арқылы оқыту (PAL), проблемаға бейімдеп оқыту (PBL) қолданылды.

Студентке бағытталға әдісте медицина факультеті студенттерінің танымдық белсенділіктерін дамыту үшін белгілі әлеуетті мүмкіндіктер бар және болашақ дәрігерлердің дайындығына оң әсерін тигізетінін, оқу үдерісінің дәстүрлі және жеке формасын салыстырмалы талдауын көрсетті.

Осы саладағы зерттеулерді салыстыра отырып, студентке бағытталған тәсілдегі танымдық әрекеттің белсенділігі танымдық іс-әрекеттің бірнеше негізгі компонентінен тұратындығын анықтадық, олар: мотивациялық, операциялдық, эмоционалды-еріктік және тұлғалық-манызды, олардың ішіндегі ең манызды компонент деп мотивациялық компонентті ажыраттық.

Студенттердің танымдық белсенділігін төменнен жоғарыға қарай деңгейі аралығында даму негізінде қаралды.

Эксперименттік және бақылау топтарында алынған нәтижелер студенттердің танымдық белсенділігін дамыту динамикасын, оқу үдерісінде студентке бағытталған немесе дәстүрлі тәсілдерді қолдануға байланысты анықталды.

Зерттеу барысында эксперименттік топтағы студенттердің көпшілігі адекватты және жоғары танымдық белсенділікке ие екендігі анықталды. Бұл студенттер зерттеу үрдістерін теориялық түсіну, мәселенің шешімін өз бетімен іздестіру, бағдарламалық материалдарды білудің жоғары сапасын, негізгі білімді терең білуді анық көрсетті. Осылайша, білім беру үрдісі құрылатын негізбен, белгілі бір тәсіл арасындағы анықталған тәуелділікті атап көрсетеміз, яғни ол студенттердің танымдық белсенділігінің даму деңгейіне негізделеді. Болашақ дәрігерлерді оқыту тәжірибиесінде студентке бағытталған тәсілді қолдану студенттердің арасында танымдық белсенділігі адекватты және жоғары деңгейге көтерілген студенттер саны арта түскені байқалды.

Рефлексивті позиция критерий ретінде адекватты өзін-өзі бағалауға дайындығын эксперименттің анықтау кезеңі барысында біз талдадық. Өзін-өзі бағалауды анықтау үшін белгілі жеке қасиеттер жиынтықтарының бағасын салыстыруға негізделген диагностикалық тестілеу қолданылды. Диагностикалық тестілеу және математикалық статистика пайдаланылды. Диагностикалық тестілеу болашақ дәрігерлерді даярлауда және одан әрі кәсіптік қызметінде маңызды болып табылатын студенттердің жеке қасиеттерін, яғни жеке тұлғалық бағытын, белсенділігін, қарым-қатынас жасау қабілетін, өзін-өзі бағалай білуін, ойлау және шығармашылдық қасиеттерін қарастырды.

Алынған мәліметтерді талдау барысында эксперименттік топ студенттерінің адекватты - 15% ға айтарлықтай өсуі байқалды, ал өзін жоғары бағалау - 4% -ға, ал өзін төмен бағалау- 12% төмендеді.

Осылайша, оқу іс-әрекетінде рефлексиялық позицияны қалыптастыру механизмінің тиімділігін артуын байқадық, өйткені психологтардың мәліметтерінше және өзіміздің талдауымызға сүйенетін болсақ, жеке тұлғаның дамуы және қалыптасуы үшін адекватты және жоғары деңгейдегі өзін-өзі бағалау ең қолайлы болады. Аталған деңгейдегі өзін-өзі бағалауға ие студенттерге оқу үдерісіне, әсіресе негізгі пәндерге қызығушылық, пәндерді

үйренуге белсенділік, алғырлық, өзіне талап қоя білу, сыни көзқарастың болуы, іс-әрекет жасауға дербестік сияқты қасиеттер тән болады.

Эксперименттің негізгі міндеттері ретінде ұсынылған:

- білім беру үдерісінде біз ұсынған студентке бағытталған тәсілдің әдіснамасын қолдану барысында студенттердің белсенділігін (төмендеуі, артуы), қарым-қатынас жасау қабілеті мен шығармашылдықты анықтау;

- белсенділіктің арту жағдайында қарым-қатынастың артуы мен шығармашылдықтың өзгеруі арасындағы өзара байланыстың болуы (немесе болмауын) анықтау;

- 1 және 2 курстарда көрсеткіштердің өзгеру динамикасын талдау.

Студенттердің жеке қасиеттерін бағалау нәтижесі, медициналық жоғары оқу орнының оқу үрдісінде студентке бағытталған тәсілді педагогикалық шарттар кешенімен және оларға сәйкес педагогикалық құралдармен пайдалану мүмкіндігі және қажеттілігі, студенттің белсенділік, шығармашылдық деңгейін арттыруға әкелетінін дәлелдеді.

Бақылау топтарында (дәстүрлі сабақ жүйесі) қарастырылған қасиеттердің деңгейі жүйелі түрде өсуі байқалды, бірақ аз дәрежеде екенін айта кету керек. Мүмкін, бұл университеттен тыс болатын сыртқы макроэкономикадағы кешенді жағдайлардың студенттердің жеке қасиеттеріне әсер етуі мүмкін. Студенттердің жас ерекшеліктеріне байланысты, бірінші курстан екінші курс аралығында зерттелген қасиеттер деңгейі аздап жоғарылауы байқалады.

Эксперименттік топтарда сабақтардың өту сапасы мен әдіснамасына қатысты жағымды бағалауының саны өсті және студенттердің үлгерімі де өзгерді, онда оң өсу қарқыны бар екенін алынған нәтижелер талдауы көрсетті. Білімді бағалау түрлі пәндер бойынша тестілеу нәтижелерін ескере отырып жүргізілді. Алынған нәтижелерді талдау бақылау және эксперименттік топтардың студенттері алынған бағаларда айтарлықтай айырмашылық бар екенін көрсетті.

Сондай-ақ, студенттердің мінез-құлқының барынша дұрыс, ақылға қонымды және мақсатты әрекеттер мен реакцияларға қатысты өзгерістер

байқалды. Эксперименттік топтарда оқуға және сабаққа қанағаттану дәрежесі, сондай-ақ студенттердің өзін-өзі жайлы сезінуі бақылау топтарына қарағанда жоғары.

Солай етіп, медицина факультетінің студенттерінің оқу үрдісінде эксперименталдық топтарында және дәстүрлі оқу формасындағы бақылау топтарында студентке бағытталған оқытуды қолданудың тиімділігін салыстырмалы талдау жасау арқылы дәлелденді, яғни алынған нәтижелер жағымды жаққа өзгеру динамикасы байқалды.

Зерттеу барысында алынған нақты нәтижелер ұсынылған гипотезаны растауға және медициналық жоғары оқу орындардың оқу-тәрбие үдерісінде біз әзірлеген студентке бағытталған оқыту әдістерінің үлгісі мен әдіснамасын қолдану тиімділігі мен қажеттілігі туралы айтуға мүмкіндік берді.

